

NEKROPOLA GRADINE KOD DRAGIŠIĆA

ZDENKO BRUSIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 903.5"638/639"(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 2000-05-10
Received

Gradina kod Dragišića, smještena u južnoj Liburniji nedaleko od gradinskog naselja Velike Mrdakovice, istraživana je u dva navrata 1973. i 1976. i dala je osim arhitekture u naselju na uzvišenju i 18 grobnica s različitim obredom pokopa. Najstarijim ukopima pripada 14 grobnica ovalne arhitekture uzidane jednim redom kamenja na samoj površini te grobnicom često usječenom u živac u tom ograđenom prostoru. Pokojnici su pokapani u pruženom položaju, a s obzirom na osteološke nalaze računa se da se u grobnice pokapalo u više navrata. Ova vrsta grobnica s obzirom na nalaze certozoidnih fibula i ostalog materijala može se datirati od kraja 6. do 3. st. prije Krista. Druga vrsta grobnica, od kojih su istražene tri, pripada grobnicama zidanim od tesanog kamenja, s obiljem priloga reljefne helenističke keramike vremena 2. i 1. st. prije Krista. Ova keramika, koja odgovara antičkom vinskom posudu, uz ulomke vinskih amfora nađenih na brojnim gradinama i podmorskim nalazištima uz istočnu obalu Jadrana, upotpunjuje spoznaje o liburnskom uvozu vina i upotrebi vinskog posuđa u posljednja dva stoljeća stare ere. Posljednji ukop na nekropoli Gradine kod Dragišića pripada rimskom paljenom grobu koji se dobro uklapa u nalaze susjedne gradine Velike Mrdakovice gdje takvi paljeni grobovi prevladavaju i čine najveći broj grobova od zadnjeg desetljeća stare ere do 3. st. poslije Krista.

Zanimljivo je naglasiti da se način pokopa Liburna tijekom druge polovice prvog tisućljeća prije Krista na prostoru južne Liburnije i na sjevernijem ninskom području (Nin, Zaton, Ljubač i dr.) razlikuje; dok na ninskom prostoru prevladava stariji način pokopa zgrčenih pokojnika u grobu od četiri kamene ploče i poklopnicom, u južnoj Liburniji uobičajeni su pokopi pruženih pokojnika koji traju sve do pojave novog obreda incineracije krajem stare i početkom nove ere.

Na prostoru omeđenom prema jugoistoku donjim tokom rijeke Krke, prema jugozapadu linijom obale od ušća Krke do Murtera a prema sjeveru Bukovicom i Vranskim jezerom s njegovim zaledem na zapadu, smješten je velik broj gradinskih naselja od kojih su neka znatnih dimenzija. Na ovom prostoru koji smo uvjetno nazvali južna Liburnija, moguće je identificirati i pojedine komunikacije što su od donjeg toka rijeke Krke i s morske obale vodile u unutrašnjost.¹ Na području južne Liburnije, kao i na ostalom liburnskom teritoriju, uočljiva je pojava redukcije pojedinih gradinskih naselja tijekom željeznog doba. Naime, dok je u starijem razdoblju očita brojnost pojedinih naselja na uzvišenjima, u kasnijim pak razdobljima, posebno od sredine 1. tisućljeća prije Krista, dolazi do znatnije redukcije naselja, tako da na ovom prostoru helenističko razdoblje i kasnije rano rimsko vrijeme dočekuju, izgleda, samo dva gradinska naselja, i to Velika Mrdakovica kod mjesta Zatona i Gradina kod sela Dragišića, uz udaljeniji Bribir i Gradinu kod Sonkovića i neke druge. Podatci o povremenim istraživanjima, bolje rečeno skupljanju predmeta na ovom području, javljaju se već koncem osamdesetih godina 19. stoljeća, a od tada postoje i pojedina izvješća u stručnim časopisima i dnevnom tisku.²

Gradina kod Dragišića³ nalazi se na uzvišenju (visine 166 m), okružena plodnim poljima i mjestima: Grabovcima na jugozapadu, Gačelezima na jugoistoku, i najbližim mjestom Dragišićem smještenim podno Gradine na sjeveroistok (Sl. 1.). Mjesto Dragišić, koje je nastalo tijekom turskih provala i naseljeno je novopridošlim življem, smjestilo se u podnožju sjeveroistočne strane Gradine uz cestu koja od Vodica preko lokve Kovče vodi prema Čistoj i dalje prema Bribiru.⁴ Na ovom prostoru, vjerojatno uz padine Gradine i u blizini crkve sv. Jurja, spominje se naselje Humljani, koje je dobilo ime po današnjem uzvišenju Gradina, koje se nekada zvalo Hum.⁵ U prapovijesnom vremenu Gradina je bila iznimno smještena u mikroregiji koja je sadržavala poljoprivredno zemljište, prostor krša sa škrtom makijom za ispašu stoke, te lokve, vodeni tok i komunikaciju. Naime, sa sjeveroistočne strane Gradine nakon uskog pojasa obradive zemlje koju zatvara spomenuta cesta što prati trasu stare prapovijesne komunikacije, slijedi krševito, makijom i sitnim grmljem obraslo područje koje završava strmim kanjonima Krive Drage i koritom rječice Guduče što se istočno od Gradine ulijeva u Prokljansko jezero. S jugozapadne i zapadne strane od podnožja Gradine protežu se pojasevi oranica te u pozadini dvjestotinjak metara visoka kosa koja zatvara prostor dalje prema moru. S Gradine se može vizualno komunicirati s nekoliko drugih gradinskih naselja. Tako se preko spomenutoga krševitog i makijom obraslog prostora Guduče vide prema sjeveroistoku i sjeveru tri velika gradinska naselja, jedno na Bribirskoj glavici, drugo na Žažvičkoj glavici

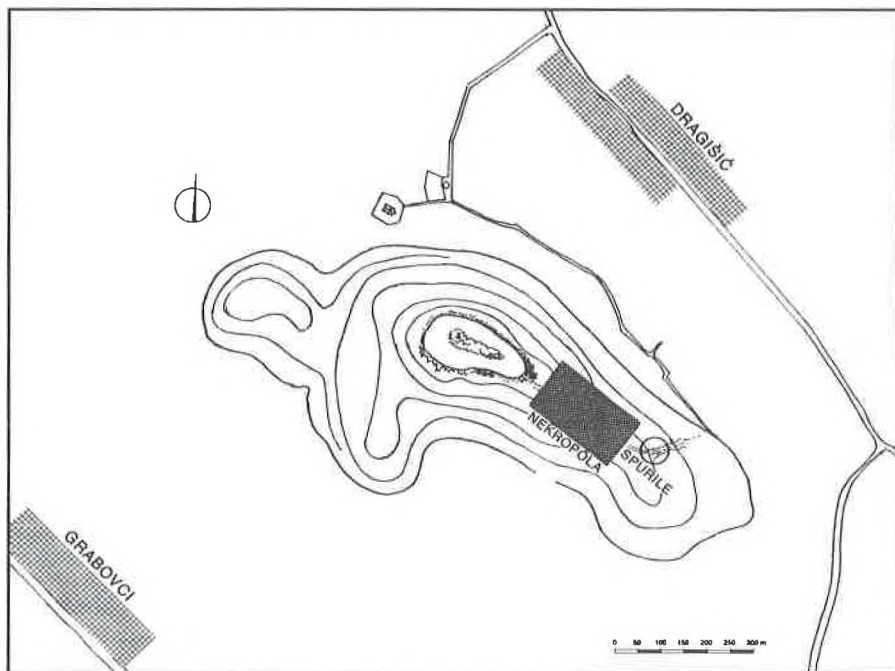
¹ Z. BRUSIĆ, 1976, 113-130; ISTI, 1980, 9-14.

² F. SCARPA, 1888, 149; ISTI, 1890, 180-181; Pojedini natpisi pojavljuju se u tisku *Narodna rieč*, god. V/364 od 14. VIII. 1909. i god. III/181 od 30. X 1907; K. STOŠIĆ, 1941, 135.

³ Don L. Jelić, čija se ostavština čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, naziva ovu gradinu Gradina kod Sv. Jure, prema položaju spomenute crkvice i groblja u podnožju sjeverno od Gradine.

⁴ K. STOŠIĆ, 1941, 152.

⁵ F. SMILJANIĆ, 1997, 220 i 295.

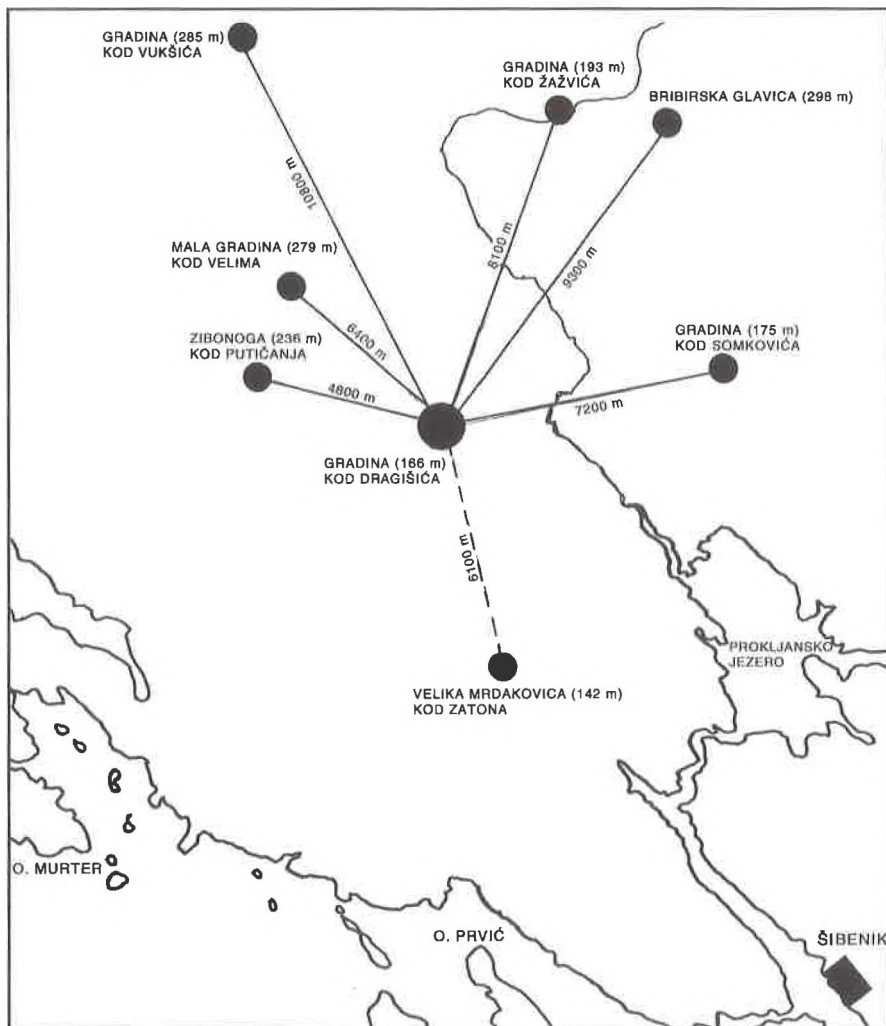
Sl. 1. Tlocrtna situacija Gradine kod Dragišića.

Fig. 1. Plan of Gradina near Dragišić.

nedaleko Bribira i treće istočnije na Gradini (vis. 175 m), sjeverozapadno od crkve sv. Marka u selu Sonkoviću zapadno od Skradina. Na sjeverozapadu pak Gradina kod Dragišića komunicira s gradinom Zibonogom iznad sela Putišanja, zatim nizom gradinskih naselja na uzvišenjima sjeveroistočno od Stankovaca, od kojih Mala Gradina iznad Velima ima duži kontinuitet naseljavanja. Nadalje, s Gradine kod Dragišića vizualno se komunicira s Velikom Gradinom (vis. 285 m) povrh sela Vukšića, te udaljenijom Ostrovicom i Aserijom. S jugozapadne strane Gradine kod Dragišića je niz uzvišenja od kojih su neka i gradinska naselja poput Mujića Vijenaca,⁶ odakle se prema istoku pruža spomenuta kosa i zatvara vizualnu komunikaciju prema obali i oko šest kilometara udaljenom gradinskom naselju Velika Mrdakovica (Sl. 2.).

Na Gradini kod Dragišića tijekom višegodišnjih rekognosciranja i sondažnih istraživanja unutar gradinskog areala uočljiv je eliptični oblik naselja dužine oko 250 i širine oko 150 m (T. XXI., 1). Plato nije bio naseljen na čitavom svom prostoru, već se samo uz rubne dijelove vide ostatci zidova, dijelovi isječenog živca ili deblji sloj zemlje ispod koje se sondiranjem na nekoliko mjesta utvrdilo postojanje arhitekture. Središnji pak dio ovog platoa ili sam vrh brijega na kojem

⁶ Z. BRUSIĆ, 1976, 118.

Sl. 2. Raspored gradinskih naselja u južnoj Liburniji.

Fig. 2. Distribution of hill-fort settlements in southern Liburnia.

se smjestilo gradinsko naselje, prirodan je krš koji je iskorišten kao kamenolom za gradnju. Što se samog obrambenog bedema tiče, on ovdje nije izračen u suhozidnim ostacima poput onih na nekim drugim gradinama. Jedini vidljivi dijelovi urušenog suhozidnog nasipa u kojem se uočavaju veći grubo tesani blokovi, nalazi se na istočnoj strani Gradine, gdje je, izgleda, bio i glavni ulaz u naselje jer se odavde može pratiti i komunikacija koja je vodila prema podnožju, a u jednom usjeku uočavaju se ostaci ceste i spurile (T. XXI., 3). Ostali dio

obrambenog bedema vidljiv je najvećim dijelom u konfiguraciji terena gdje se zemljani plato srmo ruši prema stranama Gradine. Sjeveroistočna strana ovog platoa širine deset do dvadeset metara sastoji se od debele zemlje koja je prije šezdesetak godina još bila obrađivana.⁷ Kraća sondiranja na ovoj strani uz kraj platoa potvrdila su postojanje zida od lomljenog kamena koji je imao ulogu obrambenog bedema, neke vrste prsobrana, a ovaj zid koji je opasavao naselje, služio je i kao dio zida stambenih ili nekih drugih objekata građanih s unutrašnje strane. Na jugozapadnoj strani Gradine ovaj pojas s ostacima arhitekture nešto je širi i ima više nivoa s dobro vidljivim ostacima arhitekture, dijelovima bazena i kuća usječenim u živac te ogradnih zidova platoa. I na ovoj strani Gradine plato završava, također na više mjesta vidljivim, zidom od većih lomljenih blokova koji tvori prsobran, dok se s njegove vanjske strane nižu usuhlo složeni podzidi što učvršćuju zid od urušavanja. Uz ovaj zid istražena je nešto viša površina te je utvrđeno nekoliko prostorija u nizu koje, kao i na sjeveroistočnom dijelu Gradine zid prsobrana, upotrebljavaju kao jedan od zidova prostorije (T. XXI., 2 i T. XXIV., 1). Sličan način gradnje tijekom željeznog doba utvrđen je i na gradini u Radovinu i drugim gradinskim prostorima.⁸

Osim istraživanja nekoliko prostorija unutar gradskog bedema vršena su i rekognosciranja gradinskog platoa i okolnih padina te okolice Gradine. Površinski nalazi i ostaci arhitekture pokazuju dulje vremensko naseljavanje ovog prostora. Za sada je bez sustavnih istraživanja teško govoriti o počecima naseljavanja Gradine. Brojni ulomci domaće keramike koja se najčešće susreće na površini, nisu dovoljni za precizniju dataciju. Uz tu domaću keramiku na Gradini i padinama susreće se broj an importirani keramički materijal i to najčešće ulomci korintskih i grčko-italskih amfora, zatim dijelovi bojanih skifosa i kratera južnoitalske provinijencije (T. XXIX., 1-6), kao i razni oblici sive, glatke i reljefne keramike kasnohelenističkih radionica. Od ostalih predmeta nadenih rekognosciranjem treba spomenuti srebreni keltski novac i brončanu trobridu strelicu (T. XXIX., 7). Spomenuta kasnohelenistička siva keramika uz rimsku sigilatu prevladava također i u istraženim prostorima na Gradini. Iako se rimska keramika pojavljuje sporadično na svim prostorima gradinskog naselja, njezina koncentracija je veća na južnoj strani, gdje se javljaju i zidovi povezani žbukom i dijelovi dehlje malterne podnice, što navodi na pretpostavku da je naselje na platou Gradine u rimsko doba bilo reducirano. U podnožju Gradine oko stotinjak metara jugozapadno od crkve sv. Jurja u blizini današnje trafostanice vide se zidovi u žbuci većeg, vjerojatno gospodarskog objekta, što upućuje na naseljavanje, vjerojatno stanovnika Gradine u njezino podnožje u rimskom vremenu.

Sondiranja na platou Gradine izvršena su na dva mjesta uz obrambeni zid, tako da se je dobio uvid u strukturu zida i način njegove gradnje, te bolje spoznaje o vremenu naseljavanja Gradine. Više podataka dobili smo istraživanjem izvan gradinskog platoa na jugoistočnoj padini uz još vidljivu komunikaciju koja je iz Gradine vodila u podnožje te se vjerojatno spajala s komunikacijom koja je od mora (Vodica i Zatona) vodila prema Bukovici i prolazila uz sjeveroistočnu stranu

⁷ K.O. Čista, čest. zem. 1329/1,1329/2 i 1330, 4. klasa ukupno 5540 m².

⁸ Š. BATOVIĆ, 1968, 59, T. 10.

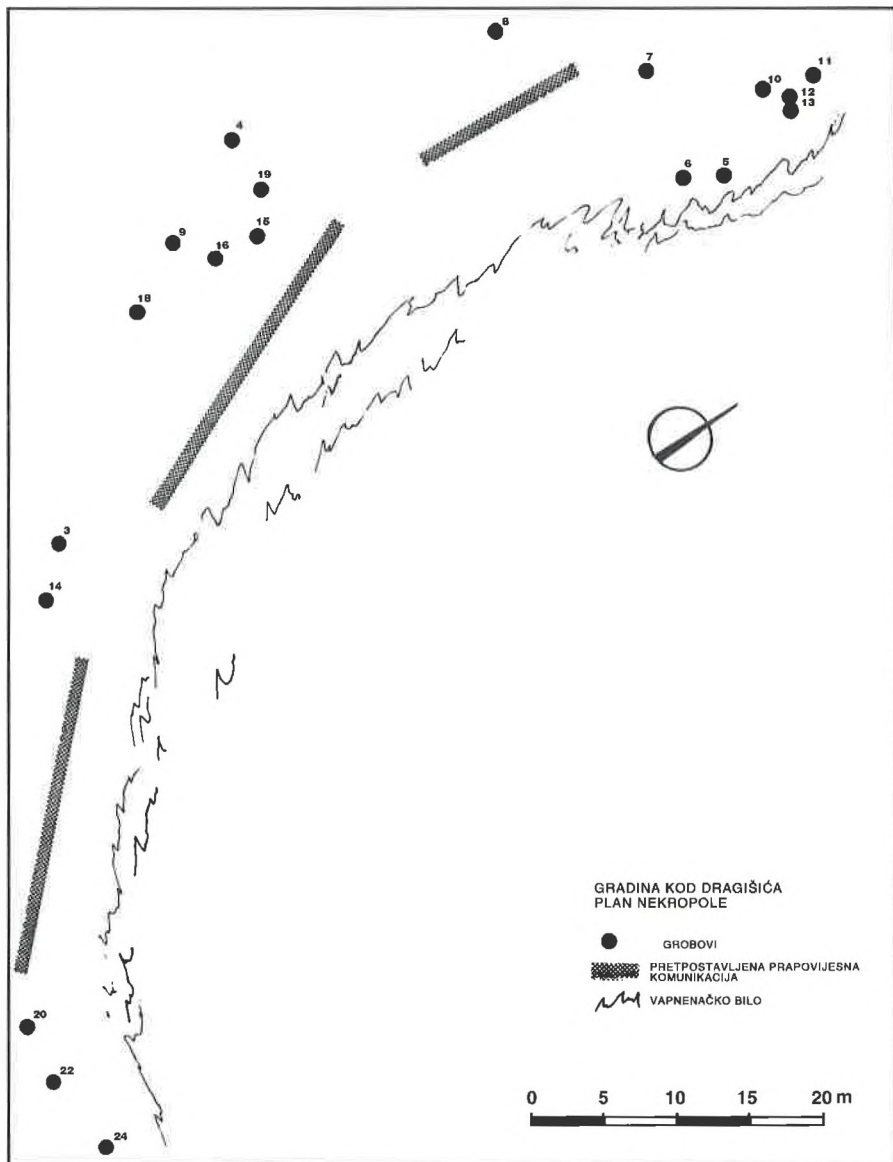
Gradine. Moramo isto tako reći da je komunikacija koja je vodila od Gradine, prolazila kroz pedesetak metara otudeni krš koji okolno stanovništvo zove Klanac, a na kamenom oglačanom živcu ceste na ovom mjestu vidljive su i spurile.⁹ Ta komunikacija, osim što se spajala sa spomenutom prema Bukovici, nastavljala se i prema Prokljanskom jezeru, odnosno prema utoku rječice Guduče u Prokljansko jezero, gdje se, vjerujemo, pet kilometara udaljeno od Gradine, nalazilo pristanište ovog naselja.

Istraživanja izvan gradinskog platoa bila su koncentrirana na nekropolu koja je utvrđena uz navedenu komunikaciju što od Gradine vodi u podnožje (T. XXII., 1). Istraživanja su vršena krajem 1973. i u svibnju 1976. i otkrila su dio nekropole s 18 sačuvanih grobova (Sl. 3.). Otkriveno je 14 grobova iz kraja željeznog doba, zatim tri helenističke grobnice i jedan rimskodobni paljeni grob. Dio s helenističkim pokopima koji slijedi u nastavku prema podnožju Gradine, vjerojatno sadrži veći broj grobnica, uostalom, one se i uočavaju u obliku manjih uleknutih prostora ispunjenih kamenjem. Naime, na ovom dijelu nekropole gdje su helenistički pokopi, uočena je velika devastacija. Obično se utvrdi sama raka s priklesanim živcem i eventualno jednim redom kamenja obzida groba te razbacanim tesanim kamenjem oko groba.¹⁰ U samom grobu nalaze se uglavnom vrlo fragmentirani ostatci priloga te tragovi kostiju ili incineracije, kao što je utvrđeno u grobu 20.

Što se pak tiče ranijih pokopa na ovoj nekropoli, oni su posebno zanimljivi, naime već pri prvim rekognosciranjima uočeni su na manjem zemljanom prostoru u podnožju platoa neobični eliptični prostori obzidani jednim redom neklesanog kamena. Za te tvorevine prije bi se moglo kazati da su nastale igrom pastira nego da su to obzidi koji su označavali grobni prostor, osobito kada se kasnije istraživanjem utvrdilo da su te konstrukcije, što su definirale grob, sačuvane na površini zemlje gotovo intakne, od vremena mladog željeznog doba (T. XXV., 1-3). Prva sondiranja koja smo obavili unutar tih kamenih konstrukcija, pokazala su postojanje groba u njihovu središtu. Daljnja sustavna istraživanja čitavog platoa potvrdila su da se unutar tih na površini vidljivih eliptičnih obzida nalaze grobovi ili je bolje ove ukope shvatiti kao grobnice, jer se najčešće radi o eliptičnim ili pravokutnim grobnim prostorima u donjem dijelu usječenim u živac, koji su sadržavali često ostatke većeg broja osoba. Na spomenutom prostoru utvrđeno je 14 takvih grobnica s više ili manje sačuvanim eliptičnim ogradnim kamenim prstenom, a u većini od tih grobnih prostora, osim groba 7 i 16, može se utvrditi više ukopa. Ističemo kao iznimno zanimljivu grobnicu 4, koja sadržava grobove označene 4A, 4B i 4C, karakteristične po načinima pokopa i upotrebe dvaju obreda pokapanja. Ovalno obrubljen prostor grobnice 4 sadržavao je u sredini u najgornjem stratumu grob od kamenih ploča vidljivih na površini prije početka istraživanja. Sačuvane su dvije od četiri ploče, a unutar ovoga kamenog sanduka nađeni su ostatci zgrčeno položenog pokojnika, uobičajeni za takvu grobnu arhitekturu (T. XXVI., 2-3). Prilozi iz ovog pokopa, koji smo označili grob 4A, sastoje se od pet fibula, jedne pojasne kopče, alkeice i dijelova igle (T. III.). Ovdje

⁹ Z. BRUSIĆ, 1976, 125.

¹⁰ ISTI, 1980, T. III, VI i VII, (na T. III i VI krivo je označen grob 23, treba stajati grob 24).

Sl. 3. Gradina kod Dragišića - plan nekropole.

Fig. 3. Gradina near Dragišić - plan of the cemetery.

nas posebno zanimaju fibule koje spadaju u varijantu certozoidnih fibula nađenih u znatnom broju na liburnskom, japodskom i delmatskom području, koje predstavljaju jednu lokalnu varijantu razvijenu na liburnskom području.¹¹ Prema dataciji Š. Batovića naše bi fibule iz groba 4A sa sploštenim lukom spadale u inačice koje se pojavljuju tijekom 5. st. prije Krista.¹² Sljedeći pokop u grobnici 4 utvrđen je neposredno ispod groba 4A, gdje je u sloju od sitnoga riječnog ili morskog žala bio ukopan grob 4B (T. IV. i V.). Naime, na površini nešto većoj od prostora koji je zauzimao sanduk od kamenih ploča groba 4A i nekoliko centimetara dublje od spomenutog groba, nađene su spaljene ljudske kosti i gar te od priloga ulomci keramičkog skifosa i tri veće i dvije manje fibule slične onima opisanim kod groba 4A. Te su fibule masivnije, a samo se kod jedne sačuvala zavrtnuta nožica u obliku lista. Od ostalih predmeta nađena je pojasna kopča oblikovana od palmete s rupicama za tri zakovnice (T. IV., 9). Dvije kopče lakvog oblika, koje su česte u srednjoj i južnoj Italiji gdje su i nastale, nađene su južnije od Gradine kod Dragišića, jedna u Višjoj Luci na Braču, a druga u Otišiću kod Sinja. Njihova datacija prema nalazima u Italiji ide od druge polovice 4. do 3. st. prije Krista.¹³ Nadalje je u grobu 4B pronađeno nekoliko privjesaka od brončanog lima i pune bronce, jedno kalotasto puce s visokim šiljkom te 160 komada manjih kalotastih puceta s alkcicom za ušivanje (T. IV., 4 i T. XXVII., 2), nadalje je nađena jedna brončana cjevčica i dva koštana predmeta kvadratnog presjeka. Što se tiče datacije toga groba, možda najbolji oslonac imamo u keramičkom skifosu izrađenom od svjetlocrvenkaste gline s crnim slabo sačuvanim premazom (T. IV., 14). Takvi skifosi antičkog tipa, koji su se izrađivali u različitim radionicama na području Grčke, datiraju se od 425. do 275. godine prije Krista. Naš primjerak s obzirom na veličinu i kvalitetu premaza odgovara pojedinim primjercima skifosa iz Korinta koji se mogu datirati od druge četvrtine 4. st. do 275. godine prije Krista.¹⁴ Uzimajući u obzir dataciju brončane kopče u obliku palmete i keramičkog skifosa, možemo vrijeme pokopa u grob 4B staviti pri kraju 4. st. prije Krista. Sljedeći pokop u grobnici 4 utvrđen je nakon skidanja spomenutih grobova 4A i 4B. Na samom dnu, desetak centimetara urezan u živac utvrđen je najstariji grob 4C, koji je ispunjavao čitav prostor unutar eliptičnog kamenom ogradenog prostora grobnice 4. U taj grob pokojnik ili više njih pokopani su u pruženom položaju, a na osnovi brončanih priloga može se zaključiti da se taj pokop dogodio relativno brzo nakon gornja dva. Naime, u tom grobu nađeno je osam komada fibula istog oblika kao i u prethodnim grobovima, jedino što u tom grobu nalazimo fibule različitih veličina, od velike masivne certozoidne fibule sa zavrnutom nožicom u obliku i s ukrasom lista do malih fibula takve vrste (T. V.-VI. i T. XXVII., 5). Fibule su lijevane, a od manjih primjeraka ističe se fibula s dva rebrasta odebljanja na padinama luka koja se uz slične inačice iz Liburnije datira od 4. do 2. st. prije Krista.¹⁵ Uz datiranje grobnice 4 koju s njezinim pokopima možemo približno

¹¹ Z. VINSKI, 1956, 28; Š. BATOVIĆ, 1973, 121-123; ISTI, 1974, 190-192, I. MAROVIĆ - M. NIKOLANCI, 1977, 43-44.

¹² Š. BATOVIĆ, 1974, 190.

¹³ I. MAROVIĆ - M. NIKOLANCI, 1977, 41-42.

¹⁴ G. R. EDWARDS, 1975, 62-71.

¹⁵ Š. BATOVIĆ, 1974, 189-190.

datirati u 4. st. prije Krista, posebno je zanimljiv obred pokapanja kod pojedinih grobova. Prema ustaljenim obredima pokopa uobičajenim u Liburniji, pokop u sanduku sa četiri ploče i sa zgrčnim pokojnikom, koji nalazimo kao najmlađi pokop u grobnici 4, išao bi svakako ranije od prvog pokopa s pruženim pokojnicima iz groba 4C. Takav je pokop uobičajen u kasnijem vremenu, a ovaj način pokopa sada u velikim zidanim grobnicama bit će uobičajen i u grobnicama s helenističkom keramikom. Grob s incineracijom (4B), koji se u grobnici 4 nalazi između inhumiranih grobova, svakako je za liburnsko područje najzanimljiviji jer takav način pokopa nije uobičajen za ovo područje, a kasnije će se pojaviti na razmeđu era kao rimska novina. U našem grobu 4B vidimo utjecaj kontinentalnog prostora gdje se je obred incineracije, uspostavljen krajem brončanog doba kulturom polja s urnama, održavao (sjeverna Hrvatska i japodsko područje) i tijekom željeznog doba. Za ostale grobove teško bi se moglo raspravljati o njihovu preciznijem datiranju na temelju nalaza iz grobova s obzirom na to da se je, kako smo kazali, u njima pokapalo u više navrata pa su i brončani prilozi izmiješani. Ako se osvrnemo na brojne kopče i njihove inačice, jedino bi se za grob 14 s obzirom na pojavu fibule s dvije kuglice na luku (*a due bottoni*, T. X., 4) moglo uzeti vrijeme 6. st.,¹⁶ dok se za ostale fibule najčešće raznih ceretozoidnih varijanti može pretpostaviti mlađe razdoblje 5. i 4. st. prije Krista.¹⁷ Od nekoliko vrsta različitih brončanih kopči za pojas uz spomenutu kopču u obliku palmete iz groba 4B češće se javljaju kopče u obliku izduženog trokuta s dvije ili tri rupice za učvršćenje na kožni remen (T. II., 8-10, 12, 13; T. III., 7; T. XXVIII., 2).

Pojavljjuju se nadalje uz poznatije kružne lijevane kopče s perforacijama (T. XI., 7; T. XII., 2; T. XXVII., 4; T. XXVIII., 3),¹⁸ i dvije rjeđe pravokutne kopče za pojas s rupicama u uglovima (T. VIII., 15; T. XI., 1; T. XXVII., 4).¹⁹

Od nekoliko vrsta igala, od kojih su brojnije one s višestrukim glavama odijeljenim diskovima (tipa astragal) zanimljiv je položaj više gornjih dijelova takvih igala u grobu 5 nedaleko od kojih se nalazila i brončana alka (T. XXIII., 2; T. VII., 2 i 4.). Sudeći po njihovu položaju, vjerojatno se radi o sekundarnoj upotrebi gornjih dijelova igala koje su ovdje bile pričvršćene na kožni pojas, a nedaleka alka služila je kao kopča. Pojasni ukrasi, tzv astragalni pojasevi, slični ukrasima na našim iglama i vjerojatno proizašli iz ovih igala, u upotrebi su u zapadnoj Mađarskoj i Podunavlju u 5. i 4. st. prije Krista kao dio ženske nošnje.²⁰ Kad govorimo o iglama onda se posebno treba osvrnuti na igle iz grobnica 5, 10 i 12 koje se ističu svojim dužinama od 63 do 26 centimetara. U grobnicama 5 (T.

¹⁶ Kopče s dugom nožicom i dvije kuglice na luku poznate su iz više nalazišta na području Liburnije, Kolan na otoku Pagu (Š. BATOVIĆ, 1973, 124), Zaton kod Nina (Š. BATOVIĆ, 1965, T. 16).

¹⁷ Pretpostavlja se da su se ranotatenske fibule kod kojih se nožica produžuje u kratki odebljan jezičac, razvile na liburnskom prostoru, krajem 6. i početkom 5. st. prije Krista (Š. BATOVIĆ, 1973, 121), za razliku od ostalih ceretozoidnih fibula s kuglicom na završetku nožice koje su učestale u prijalpskom i sjevernoitaljskom prostoru južno od rijeke Po (Este, Sv. Lucija i Dolenska), krajem 6. i kroz 5. st. prije Krista (B. TERŽAN, 1977, 341 i d.).

¹⁸ Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, 1981, 124-125.

¹⁹ Slična pravokutna kopča samo s polumjesečastom glavom nađena je u Ninu (NAKIT na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, 103).

²⁰ J. BRUNŠMID, 1902, 72; J. TODOROVIĆ, 1964, 45-48; D. BOJIĆ, 1982, 52.

VII., 17-18), i 12 (T. XIII., 4-5), nađen je par tih velikih igala, dok je u grobnici 10 (T. XI., 8), nađena jedna igla. Igle iz grobnice 12, koje su kvalitetnije izrade od ostalih, imaju čak i dva šuplja nastavka što su se navlačila u završetke igala (T. XII., 1-2). Nismo uvjereni da su spomenute igle poput drugih igala, zbog svojih dimenzija, služile za spajanje odjeće ili učvršćivanja kose, već se može pretpostaviti da su igle upotrebljavane za pletenje vunene odjeće. Na to osim veličine igala upućuju i parovi igala u dvjema grobnicama. Šuplji nastavci iz grobnice 12, od kojih je jedan nađen nataknut u donjem dijelu jedne od igala služili su da se spriječi izdivanje očica pletiva kad se prestaje pletiti, a nezavršeno je pletivo još na iglama. Čak i urezi, vidljivi na više mjesta u gornjim djelovima igala iz grobnica 5 i 12, trebali su spriječiti sklizanje očica pri pletenju. Ovdje treba upozoriti na još jedan predmet nađen u grobnici 12, a to je kalotasti okrugli brončani lim sa stožastim završetkom u sredini, promjera desetak centimetara (T. XXIII., 3; T. XII., 3; T. XXVIII., 5). Na vanjskom ravnom dijelu slijedi ukras od niza ispupčenja, a s donje strane alka za učvršćenje na neku tkaninu ili kožu. Takvi predmeti poznati su i iz južnijeg dalmatskog područja,²¹ ali su učestaliji u sjevernoj Hrvatskoj i susjednoj Sloveniji, gdje su nađeni na više nalazišta i pripadaju zdjelastim kacigama koje uz takve završetke na vrhu imaju i brojnim pucetima obložen ostali dio kacige,²² te bi i veliki broj kalotastih puceta iz paljenog groba 4B (T. XXVII., 2) mogao također pripadati dijelovima jedne takve zdjelaste kacige.

Od ostalog nakita nađenog u grobovima treba spomenuti nekoliko parova naušnica od brončane žice s jednom dvije ili više jantarnih perli (T. X., 10-11; T. XIII., 9-10; T. XI., 4-5; T. XVII., 1-2; T. XXVII., 3), te više jantarnih privjesaka i kolutića nađenih u grobovima 7, 9 i 16. Savijeni brončani lim sa četiri reda iskucana ukrasa i dvije rupice za provlačenje iz groba 3 (T. I., 8) vjerojatno pripada naušnici, a toj vrsti nakita pripadat će i razni kolutići od brončane žice iz ovog i drugih grobova. Reprezentativnom ukrasu pripadala je ogrlica od namotane brončane žice s tri naočarasta privjeska iz grobnice 12 (T. XIV., 7; T. XXVIII., 6), te niz košarastih brončanih privjesaka ukrašenih cik-cak ornamentom i nanizanih na savinuto tijelo masivne fibule ranije sheme, a sve skupa obješeno o alku jedne certozoidne fibule iz grobnice 10 (T. XI., 6; T. XXVIII., 1). Ostaci dviju narukvica ili ogrlica različite veličine od zaobljene brončane trake s prema unutra zavrnutim rubovima iz groba 16 (T. XV., 23-24), pripadaju znanom nakitu iz liburnskog i dalmatskog prostora.²³ Ovdje kao grobne priloge treba još spomenuti jednu koštanu dršku s tragovima željeza u sredini i vjerojatno njoj pripadajući željezni savinuti alat iz groba 3 (T. I., 9; T. II., 19; T. XXVII., 1), zatim brončani iančić iz groba 5 (T. XXVI., 1), perle od staklene paste iz grobova 4C, 6 i 7 (T. V., 9; T. VIII., 8; T. IX., 3), i keramičke pršljenove iz grobova 3 i 4C (T. V., 4; T. I., 7). Osim importiranog skifosa iz groba 4B i u grobu 19 nađena je keramička posudica s horizontalnom ručkom, ali je ova domaće izrade masivnih stijenki i rađena od nepročišćene gline (T. XVII., 5).

²¹ Š. BATOVIĆ, 1986, 27.

²² Ž. ŠKOBERNE, 1999, 76.

²³ Š. BATOVIĆ, 1973, 124; I. MAROVIĆ, 1971, 7, sl. 2,2; I. MAROVIĆ - M. NIKOLANCI, 1977, 19, sl. 8.

Sljedeći pokopi na nekropoli Gradine kod Dragišića pripadaju jednom novom tipu grobova ili grobnicama koje se nastavljaju prema nižem dijelu padine, također slijedeći stari put što je vodio iz naselja. Od ovih grobova istražena su samo tri (grobovi 20, 22 i 24), dok se na platou uočava njihov veći broj. Danas se grobovi na krševitom terenu ovog dijela nekropole uočavaju kao manje vrtače ispunjene kamenjem među kojima se često vide i klesanci različitih veličina. I ovi su grobovi djelomično usječeni u živac koji se ponekad koristi i kao dio grobne rake (T. XXIII., 1). Za razliku od prethodnih ti su grobovi zidani od tesanika čije pravokutne ili kvadratne stranice tvore njihove unutrašnje stranice.²⁴ Sva tri istražena groba zatečena su devastirana, a devastacija se dogodila vjerojatno još u antici. Od samog groba nađe se obično jedan do tri reda kamena obložnog zida slaganog usuhu ili s glinastim vezivom, dok se veći broj tesanog kamena nalazi razbacan uokolo grobova. U okolici sva tri groba nađeni su veliki kameni blokovi koji često imaju isklesan utor od nekoliko centimetara u dužini jednog brida bloka (T. XXII., 2). Ti veliki blokovi vjerojatno predstavljaju gornje završne blokove groba s utorima za nalijeganje poklopnica, a ovaj zadnji red masivnih blokova vjerojatno je činio i nadzemni dio ovih grobova. Devastacija koja je uočljiva i prije istraživanja, odnosi se, osim na grobnu arhitekturu, i na priloge u grobovima. Naime, ostatci uglavnom fragmentiranih keramičkih priloga i drugih predmeta nađeni su u ostacima grobne rake i u neposrednoj blizini groba, dok su osteološki ostatci najvećim dijelom nestali te se ne može utvrditi stvarni broj pokopa u ovim grobnicama. U grobu 20 (dim. 220 x 130 cm) nađeno je nešto dislociranih kostiju i u jednom dijelu ostatci paljenih kostiju, dok - što se priloga tiče - najveći broj izgleda da je pripadao reljefnoj helenističkoj keramici (T. XVIII.; T. XIX.; T. XXIV., 2-3). Sudeći po ulomcima posuda, profilima nogu i otvora posuda helenističke reljefne keramike, radi se najmanje o pet kratera i više čaša koji su već u fragmentiranom stanju polagani u grob. Osim navedene reljefne keramike u grobu su nađeni i ulomci sigilate, dva manja i jedan veći astragal, ulomci kasnolatske fibule, više ulomaka sive helenističke keramike te uz sam rub groba primjerak Neronova novca²⁵. U grobu 22 osim ulomka reljefnog kratera nađeni su ulomci i glatke helenističke keramike (T. XIX., 12-14). U grobu 24 (dim. 200 x 125 x 40 cm), osim ulomaka reljefnih kratera i čaša nađeni su i ulomci sigilate, amfora, grube domaće keramike, ulomci certozoidne i kasnolatske fibule i jedna Aucissa fibula, zatim više staklenih perli, dijelovi željeznog noža i sulice i opet primjerak, sada Tiberijeva novca (T. XX.; T. XXII.; 2, T. XXIII., 1).²⁶ Bez obzira na to što su grobovi bili devastirani, sačuvani nalazi, koji vjerojatno pripadaju grobnim prilozima, govore o dugoj upotrebi tih grobnica. Početci pokapanja u ovakvim zidanim grobnicama koje susrećemo i na susjednoj gradini Velikoj Mrdakovici, mogu se jedino datirati u okviru početaka importa reljefne helenističke keramike u Liburniju ili bolje rečeno nastanka ove vrste helenističke keramike na prostoru Mediterana. Već smo na drugom mjestu obradili početke izrade te vrste

²⁴ Z. BRUSIĆ, 1980, 11.

²⁵ Av.: NERO CLAVD CAESAR AVG GER PM TR P IMP PP - glava sa zrakastom krunom okrenuta desno; Rev.: PACE P R TERRA MARIQ PARTA IANUM CLVSIT, S C - Janov hram.

²⁶ Av.: DIVVS AVGVSTVS PATER - glava Augusta okrenuta lijevo; Rev.: PROVIDENT u egzergu, lijevo i desno S C - žrtvenik.

keramike na Mediteranu kao i izvorišne radionice za helenističku reljefnu keramiku iz Liburnije, a čiji smo priljev i upotrebu u pogrebnom obredu stavili u zadnja dva stoljeća prije Krista.²⁷ Na temelju datacije reljefne helenističke keramike koja u ovim grobnicama čini najbrojniji i najstariji materijal te nalaza sigilate, fibula, Tiberijeva i Neronova novca kao najmlađih nalaza, možemo naše grobnice zidane od tesanih blokova datirati od 2. st. prije do druge polovice 1. st. poslije Krista.

Najmlađi ukop na istraženoj nekropoli Gradine kod Dragišća pripada jednom grobu s incineracijom (grob 13), smještenom unutar najstarijeg dijela nekropole u blizini groba 12 (T. XII.). Kremirani ostatci pokojnika stavljeni su u usjek između živca, a od priloga nađeno je nekoliko željeznih čavala, manji dijelovi posudice tankih stijenki i keramički skifos sjevernoitalske proizvodnje (T. XXIX., 8). Skifos koji je označen i žigom majstora Terenciusa Cornelianusa (ATERCO "in planta pedis"), spada u lošije proizvode takvih oblika sjevernoitalske sigilate. Posuda ima nesimetričan oblik s jednom polovicom jače otisnutom od druge te lošijim otiskom reljefne dekoracije. I sama faktura pokazuje pad kvalitete, što bi odgovaralo jednoj kasnoj fazi izrade ove keramike druge polovice 1. st. prije Krista.²⁸

Obrađujući Gradinu kod Dragišća, pokušat ćemo kroz istraživanja nekropole dati kontinuitet naseljavanja ovoga liburnskog naselja u Južnoj Liburniji. Naime dosadašnja vrlo skromna istraživanja gradinskih naselja u Liburniji bazirala su se uglavnom na istraživanju nascobinskih slojeva unutar obrambenih bedema, dok se istraživanja nekropole koje okružuju takva naselja uglavnom nisu provodila. U okviru istraživanja gradinskih naselja Velike Mrdakovice kod Zatona i Gradine kod Dragišća više smo pozornosti posvetili istraživanjima na nekropolama, dok su se istraživanja naselja obavljala u manjem opsegu. Svakako je važno kontinuirano istraživanje nascobinskih prostora i nekropole takvih gradinskih naselja da se na temelju nalaza u nascobinskim slojevima i pomoću grobnih nalaza može utvrditi kontinuitet i opseg naseljenosti na tim željeznodobnim naseljima. Naravno, kada govorimo o gradinskim naseljima mislimo na ona koja nisu tijekom antike i srednjeg vijeka doživjela jaču urbanizaciju poput Aserije, Varvarije, Nadina i drugih, a upravo takva naselja, za razliku od spomenutih, najmanje su istraživana te osim naselja u Radovinu nije bilo ozbiljnijih istraživanja.

Ako usporedimo načine pokopa na ovim Gradinama u južnoj Liburniji tijekom druge polovice prvog tisućljeća prije Krista, uočavamo da se ukopi pruženih pokojnika vrše u velikim grobnicama, što je dokumentirano kod 14 grobnica nekropole Gradine kod Dragišća i u nekoliko grobnica na Velikoj Mrdakovici, za razliku od ukopa na sjevernijem ninskom području (Nin, Zaton, Ljubač i dr.), gdje je u to vrijeme uobičajeniji pokop u zgrčenom položaju u kamenim sanducima. Daljnju fazu pokopa karakteriziraju grobnice zidane od tesanika spajanih glinom uz uporabu okomito postavljenih ploča kao dijelova stranica groba. Tu fazu pokopa u južnoj Liburniji karakterizira masovna upotreba helenističke bojane (Nadin) i reljefno dekorirane keramike kao priloga u grobovima, importirane iz južnoitalskih i lokalnih jadranskih radioničkih centara. Promjene u načinu izrade grobnica u kojima se također polažu pruženi pokojnici,

²⁷ Z. BRUSIĆ, 1988, 26-35; ISTI, 1999, 14-15.

²⁸ Z. BRUSIĆ, 1989, 110; ISTI, 1999, 28.

vjerojatno se događaju tijekom 3. st. prije Krista, dok je najveći broj ovih helenističkih grobnica na Gradini kod Dragišića i Velikoj Mrdakovici u upotrebi tijekom 2. i 1. st. prije Krista, kada keramičke radionice na susjednom isejskom prostoru proizvode, a kako je očito i plasiraju na liburnsko područje, velike količine glatke i reljefne sive keramike. To je također i vrijeme opsežnije trgovine, ali i plasmana vina u Liburniju, što dokumentiraju brodolomi iz tog vremena uz istočnu obalu Jadrana, kao i brojni ostatci amfora karakterističnih oblika utvrđenih na svim gradinskim naseljima koja su u ovo vrijeme kraja prvog tisućljeća još egzistirala.

Plasman vina u Liburniju tijekom posljednja dva stoljeća prije Krista dobro se zrcali ne samo kroz spomenute ostatke vinskih amfora već i kroz plasman bojane, a osobito reljefno dekorirane keramike što svojim oblicima (krater, skifos, kiliks i dr.), i ansamblom dekoracije karakteristične za vinsko posuđe rječito ilustrira potrebu domaćeg stanovništva ne samo za vinom već i za načinom konzumacije vina uobičajenim u antičkom svijetu.

Promjene u obredu pokopa, ali i u pogrebnoj arhitekturi, vidljive su već zadnjih desetljeća stare ere kada se na nekropoli Velike Mrdakovice pojavljuju paljeni grobovi kao znak značajnijega rimskog utjecaja. U grobovima se od tada pojavljuje i najranija terra sigilata kao znak orijentacije liburnskog stanovništva prema novim radionicama nastalim na sjevernoitalskim prostorima. Bez obzira na to što se putovi trgovine orijentiraju na italsko područje, posebno na sjever prema Akvileji, nalazi keramike osobito na istočnoj obali Jadrana, a tako i u grobovima s novim obredom u 1. i 2. st. poslije Krista, govore o vezama ovog prostora s udaljenim radioničkim centrima Male Azije i istočnog Mediterana, što je svakako posljedica općeg razvoja trgovine, ali i prioritetnoga pomorskog plovidbenog puta uz istočnu obalu Jadrana, između istočnog Mediterana i gornjeg Jadrana.

LITERATURA:

- BATOVIĆ, Š., 1965. - Die Einsenzeit auf dem Gebiet des illyrischen Stammes der Liburnen, *AI*, 6, 55-70.
- BATOVIĆ, Š., 1968. - Istraživanje ilirskog naselja u Radovinu, *Diadora*, 4, 53-70.
- BATOVIĆ, Š., 1973. - Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, *Diadora*, 6, 5-153.
- BATOVIĆ, Š., 1974. - Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture, *Diadora*, 7, 159-245.
- BATOVIĆ, Š., 1986. - Dalmatska kultura željeznog doba, *RFFZd*, 25(12), 5-51.
- BOJIĆ, D., 1982. - Kasnolatenški astragalni pojasevi tipa Beograd, *Starinar*, 32, 47-56.
- BRUNŠMID, J., 1902. - Prehistorijski predmeti iz sremske županije, *VHAD*, 6, 60-76.
- BRUSIĆ, Z., 1976. - Gradinska utvrđenja u šibenskom kraju, *MatSADJ*, 12, 113-130.
- BRUSIĆ, Z., 1980. - Tehnike grobne i stambene arhitekture na nekim gradinskim naseljima južne Liburnije, *Materijali tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, 9-14.

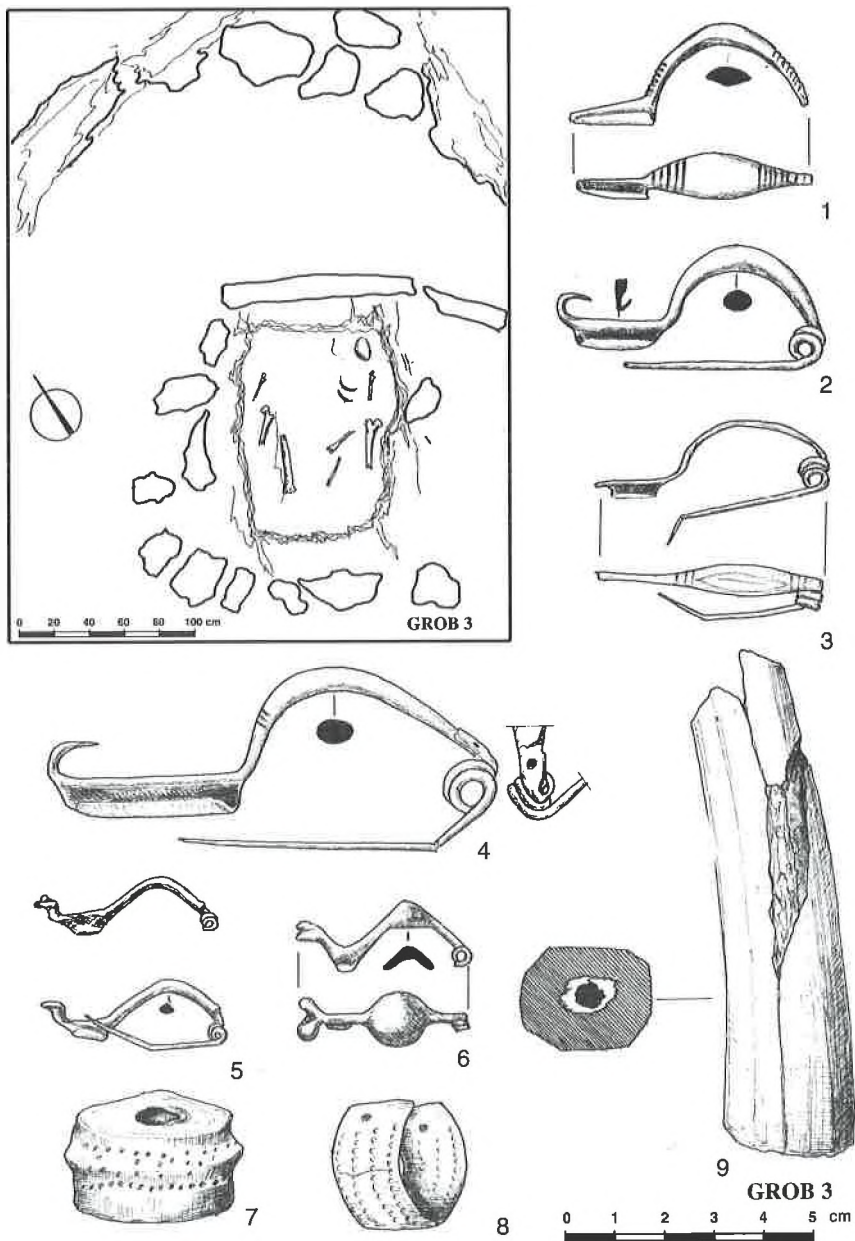
- BRUSIĆ, Z., 1988. - Helenistička reljefna keramika u Liburniji, *Diadora*, 10, 26-35.
- BRUSIĆ, Z., 1989. - Reljefna sjevernoitalska terra sigillata iz Liburnije, *Diadora*, 11, 93-124.
- BRUSIĆ, Z., 1999. - *Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia*, BAR, International Series, 817.
- EDWARDS, G. R., 1975. - Corinthian Hellenistic Pottery, 7,3, 62-71.
- MAROVIĆ, I., 1971. - Željeznodobni grobovi u Žaganj Docu kod Sumartina (o. Brač), *VAHD*, 65-67, 5-24.
- MAROVIĆ, I. - NIKOLANCI, M., 1977. - Četiri groba iz nekropole u Vičjoj Luci (o. Brač) pronađena 1908. god., *VAHD*, 70-71, 5-55.
- NAKIT na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, (katalog izložbe), Zadar 1981.
- SCARPA, F., 1888. - Predhistorična spilja pokraj Zatona šibenskog, *BASD*, 11, 149-150.
- SCARPA, F., 1890. - Predhistorična spilja "Tradan" kod Zatona šibenskog, *BASD*, 13, 180-181.
- SMILJANIĆ, F., 1997. - Teritorij i granice Lučke županije u ranom srednjem vijeku, *RFFZd*, 35(22), 205-256.
- STOŠIĆ, K., 1941. - *Sela šibenskog kotara*, Šibenik.
- ŠKOBERNE, Ž., 1999. - *Budinjak kneževski tumul*, Zagreb.
- TERŽAN, B., 1976. - Certoška fibula, *AV*, 27, 317-444.
- TODOROVIĆ, J., 1964. - Ein Beitrag zur stilistischen und zeitlichen Bestimmung der astragaloiden Gürtel in Jugoslawien, *AI*, 5, 45-48.
- VINSKI, Z., 1956. - Ein liburnischer Depotfund aus Baška, *AI*, 2, 19-29.

Zdenko Brusić: A CEMETERY OF GRADINA NEAR DRAGIŠIĆ

S u m m a r y

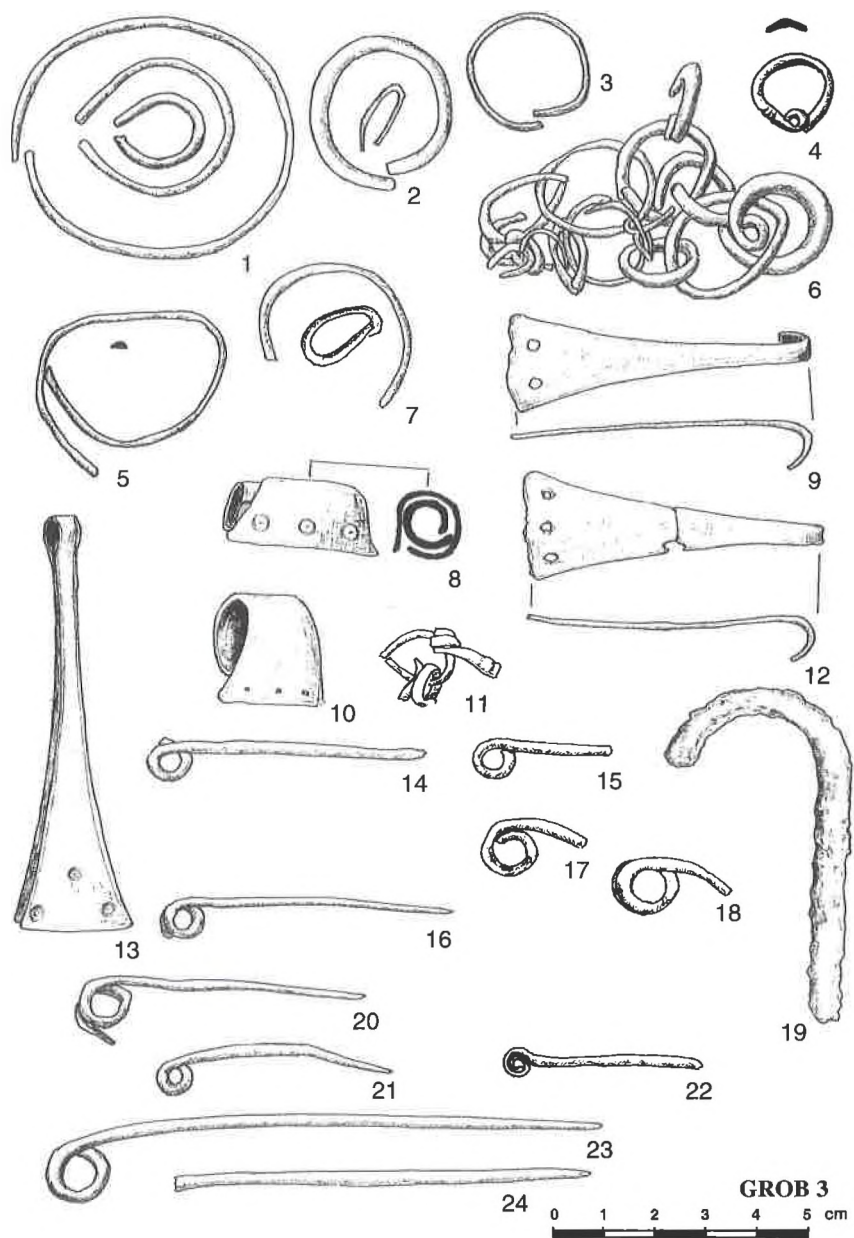
Gradina near Dragišić, situated in the southern Liburnia not far from the hill-fort settlement at Velika Mrdakovica, was investigated in two campaigns - in 1973 and 1976 - which resulted not only with the architectural remains at the very settlement at the elevated terrain but also with 18 tombs of various burial customs. Fourteen tombs of oval architecture are the earliest ones: one raw of stones is built at the very surface while the tomb itself was often cut into the bedrock within so enclosed area. Bodies of the deceased persons were buried in extended position. It seems, according to the osteological analysis, that tombs were reutilised more than once. According to certoid fibula finds - as well as to other finds - this type of tombs can be dated from the end of the 6th to the 3rd centuries BC. Three tombs of the other tomb-type were investigated; these were built of worked stones containing an abundance of the 2nd and 1st centuries BC Hellenistic relief ware. These vessels corresponding to the wine-ware of the Antiquity, together with fragments of wine amphorae found at numerous hill-forts and underwater sites along the eastern Adriatic coast, replenish a comprehension of Liburnian wine imports and of the use of wine-ware during the last two centuries of the pre-Christian era. The last burial at the cemetery of Gradina near Dragišić is a Roman incineration grave that corresponds well to finds from the neighbouring hill-fort Velika Mrdakovica where such incineration burials dominate constituting the majority of graves of the last decade of the pre-Christian era till the 3rd century AD.

It is interesting to point out that during the second half of the first millennium BC Liburni of the southern Liburnia practiced different burial customs than those of the northern, Nin area (Nin, Zaton, Ljubač and others); while at the Nin area dominates the older custom of burying the deceased persons in the crouched position (Germ. *Hocker-position*) within the grave made of just four vertical stone slabs and one at the top, in the southern Liburnia it was more common to bury the deceased persons in extended positions and that practice lasted up to the appearance of the new incineration burial custom at the end of the pre-Christian era and the beginning of the Christian era.

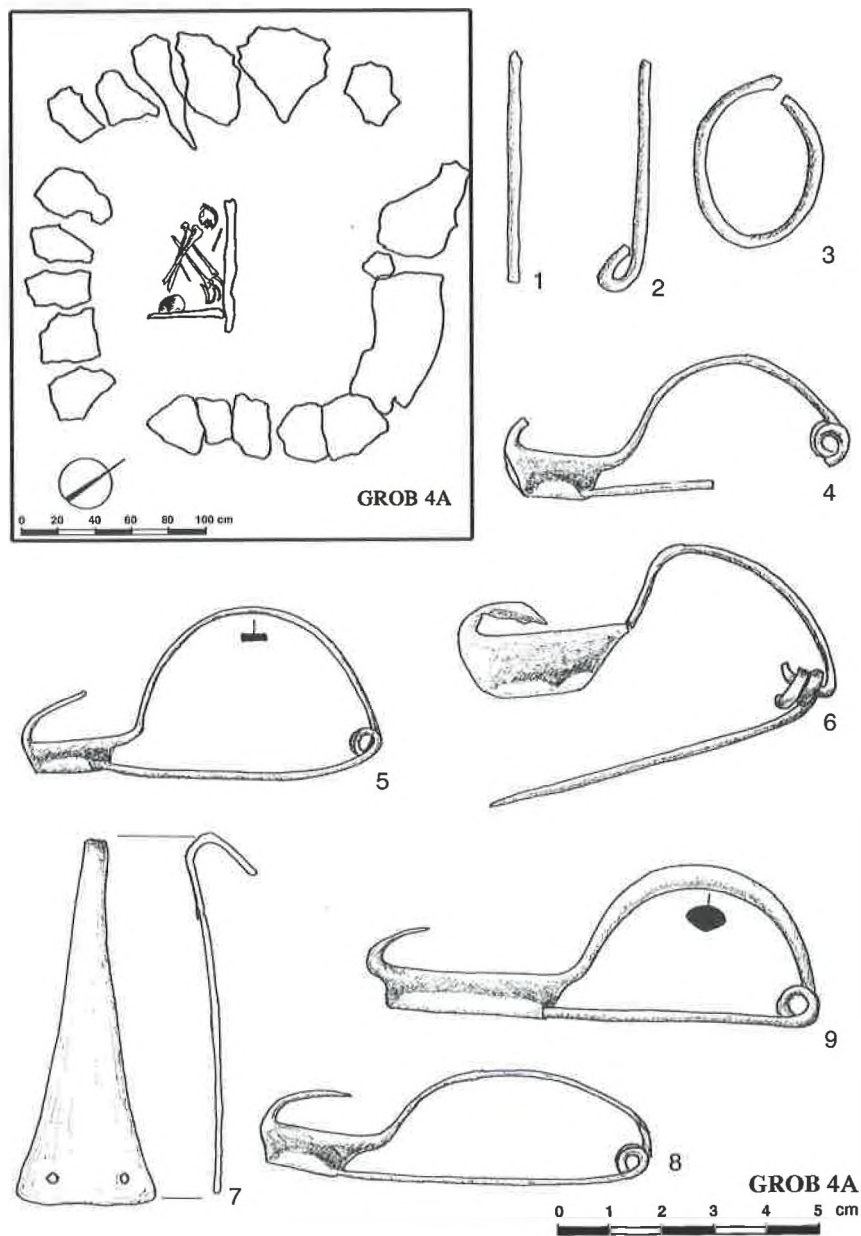
T. I. Gradina kod Dragišića, grob 3.

T. I. Gradina near Dragišić, grave 3.

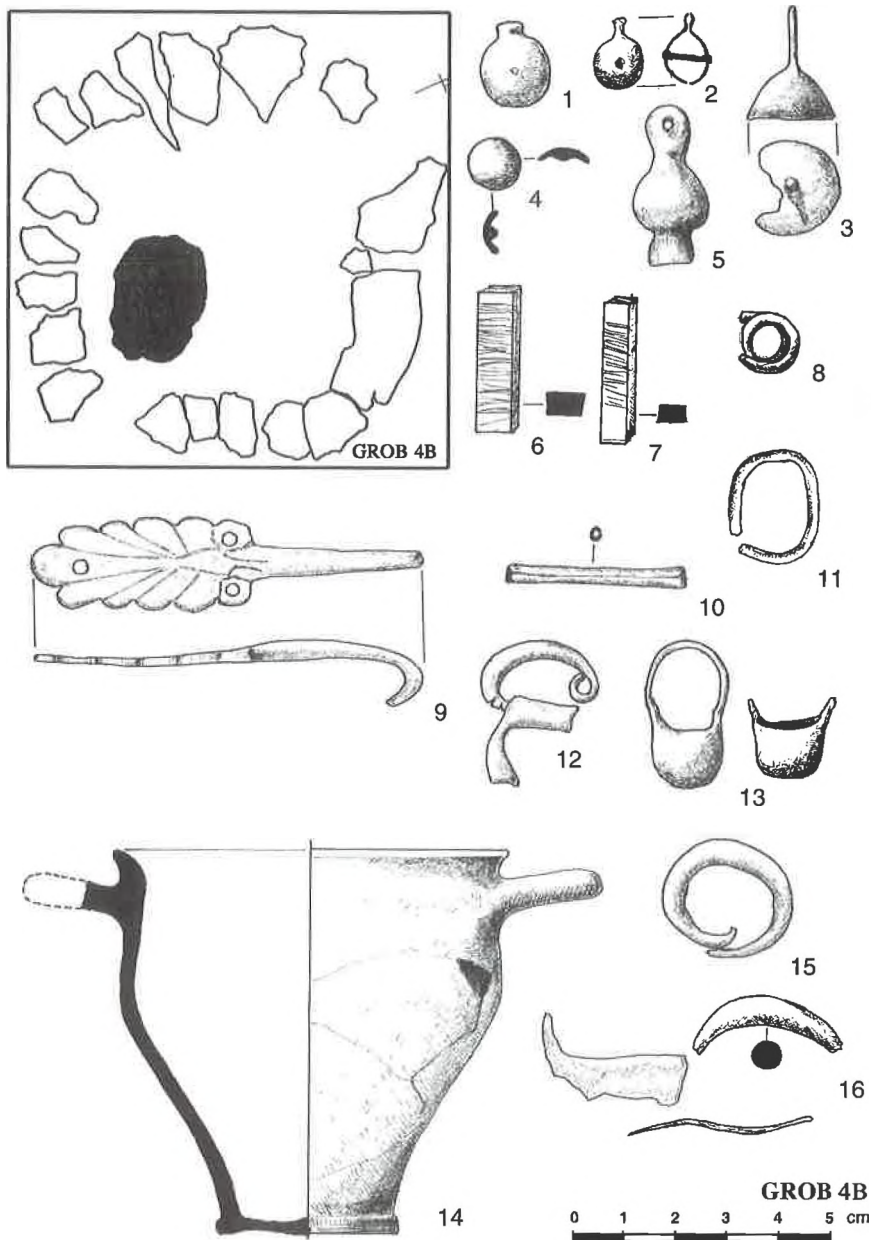
T. II. Gradina kod Dragišića, grob 3.

T. II. Gradina near Dragišić, grave 3.

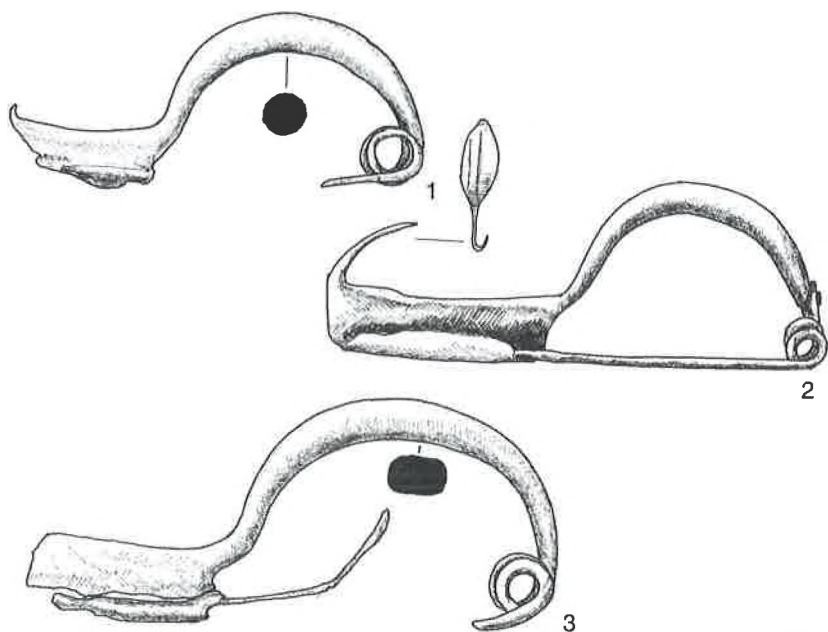
T. III. Gradina kod Dragišića, grob 4A.

T. III. Gradina near Dragišić, grave 4A.

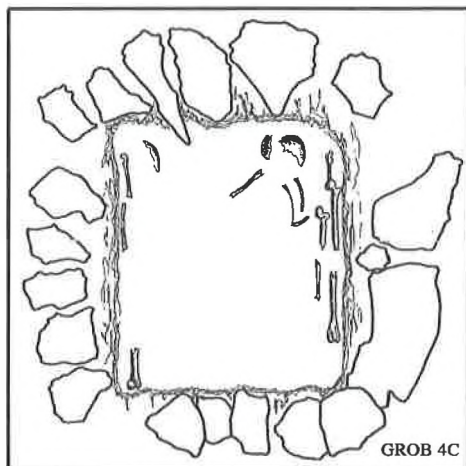

T. IV. Gradina kod Dragišića, grob 4B.

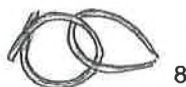
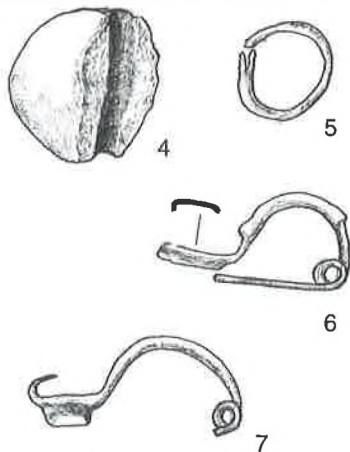
T. IV. Gradina near Dragišić, grave 4B.

GROB 4B

GROB 4C

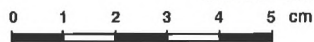

8

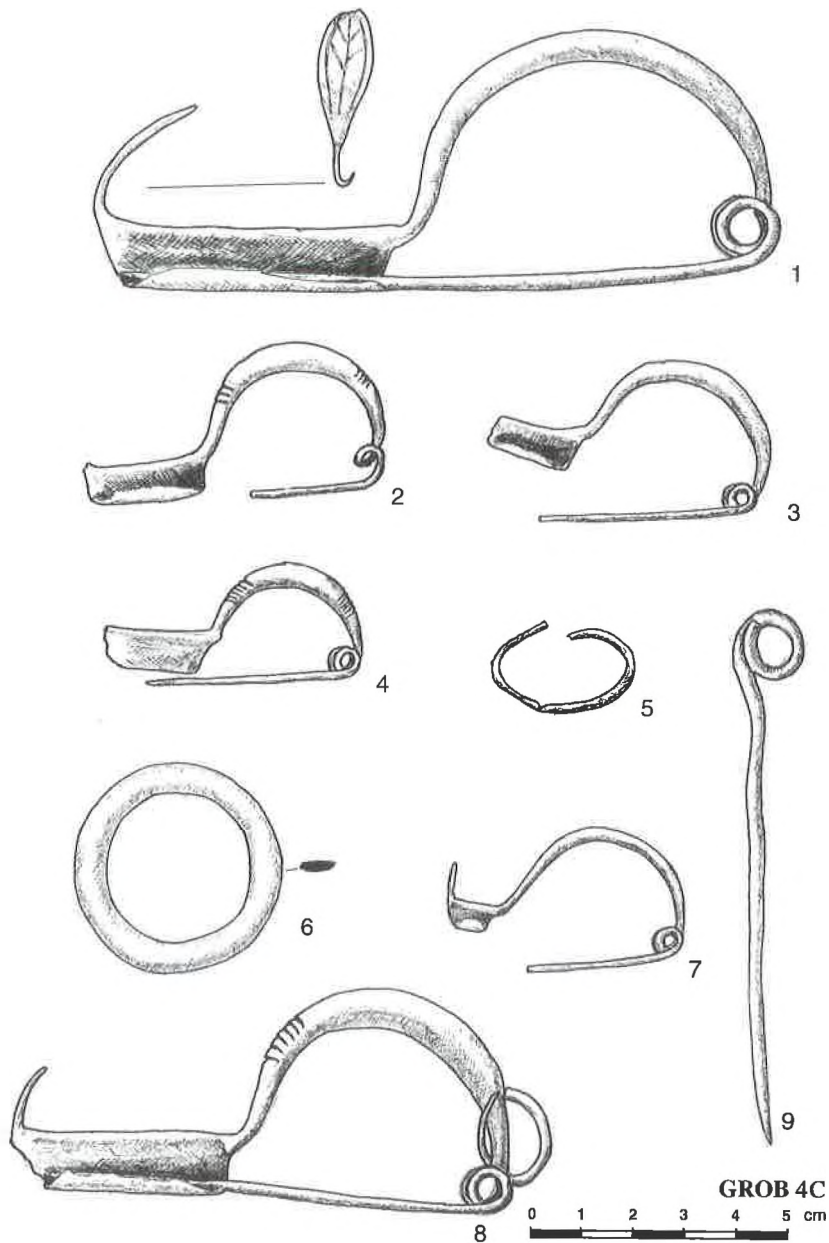
9

GROB 4C

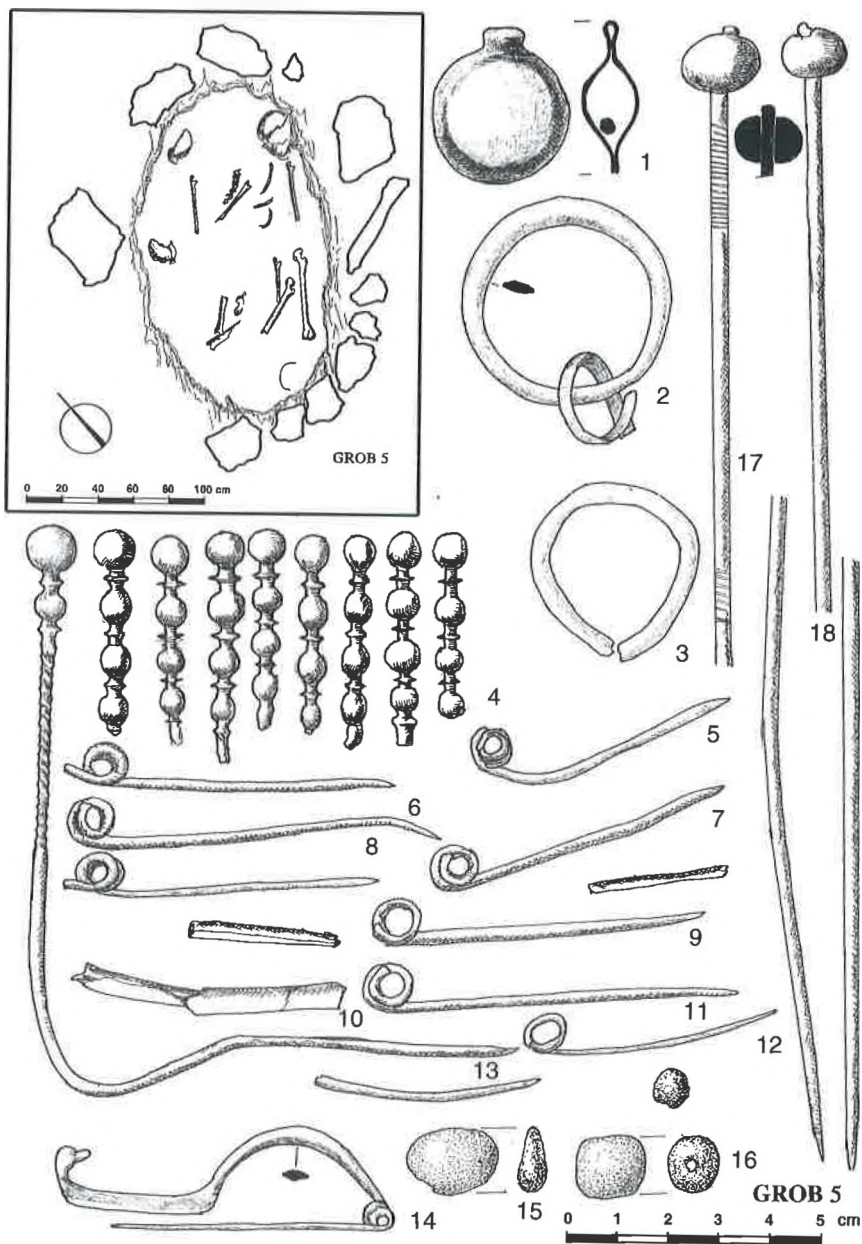
T. V. Gradina kod Dragišića, grob 4B (1-3); grob 4C (4-9).

T. V. Gradina near Dragišić, grave 4B (1-3); grave 4C (4-9).

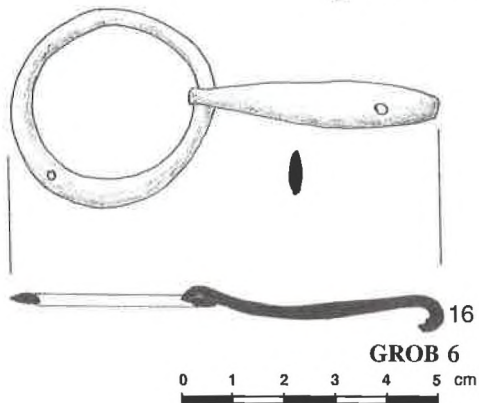
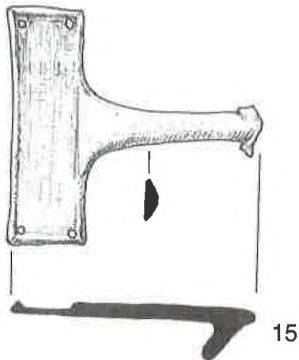
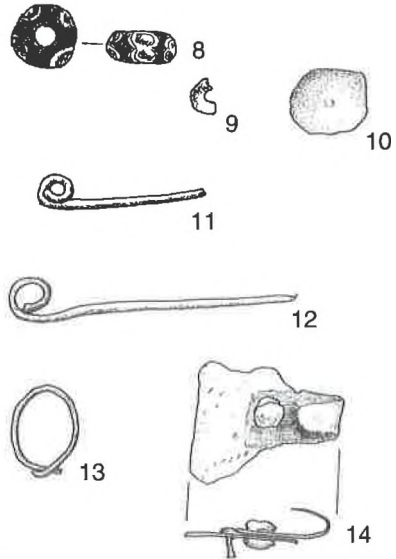
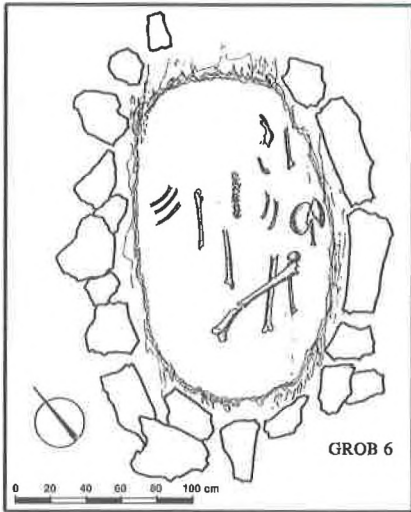
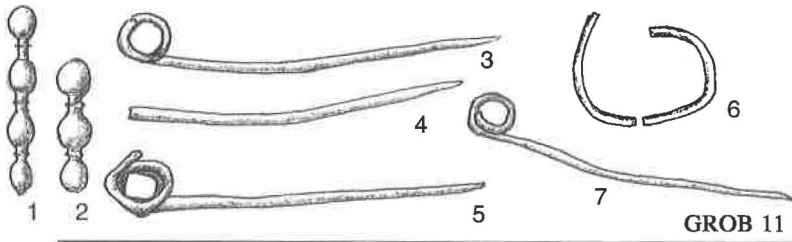
T. VI. Gradina kod Dragišića, grob 4C.

T. VI. Gradina near Dragišić, grave 4C.

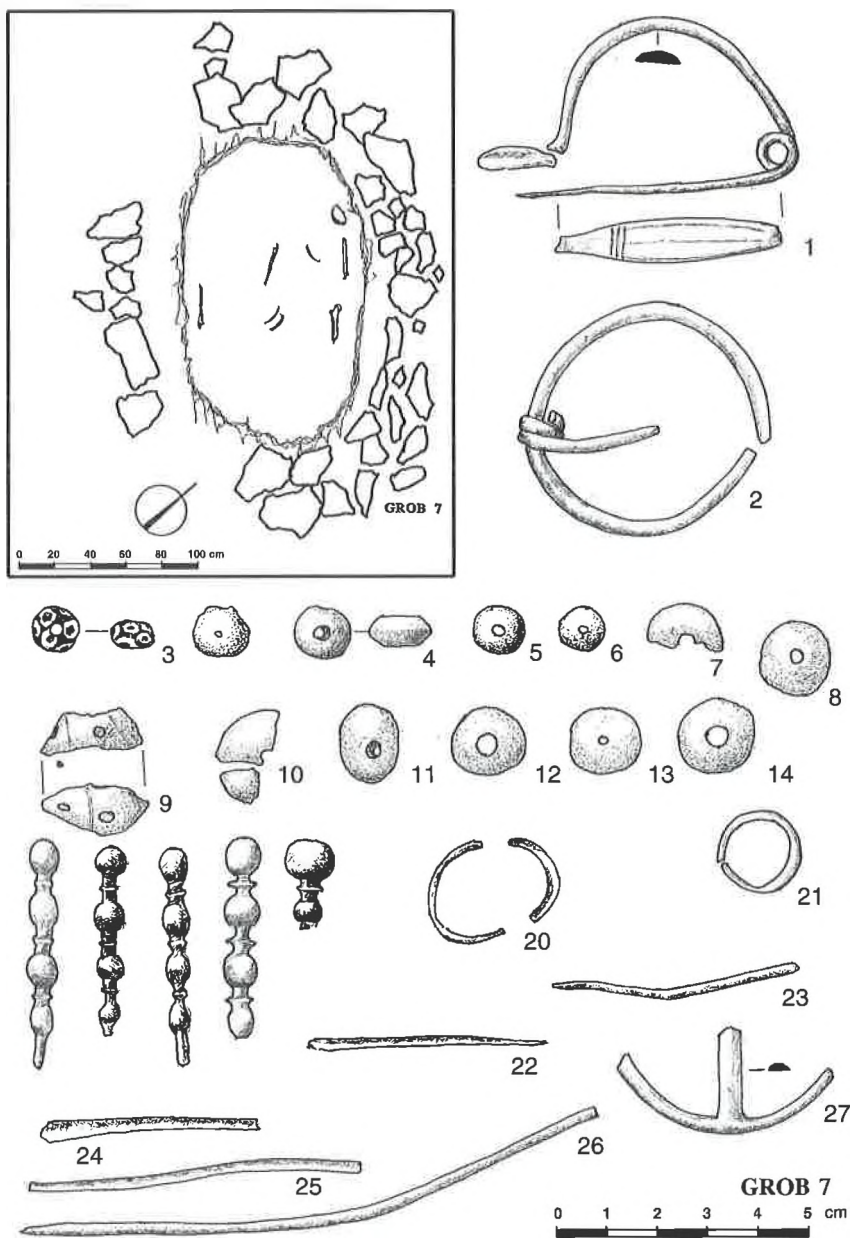
T. VII. Gradina kod Dragišića, grob 5.

T. VII. Gradina near Dragišić, grave 5.

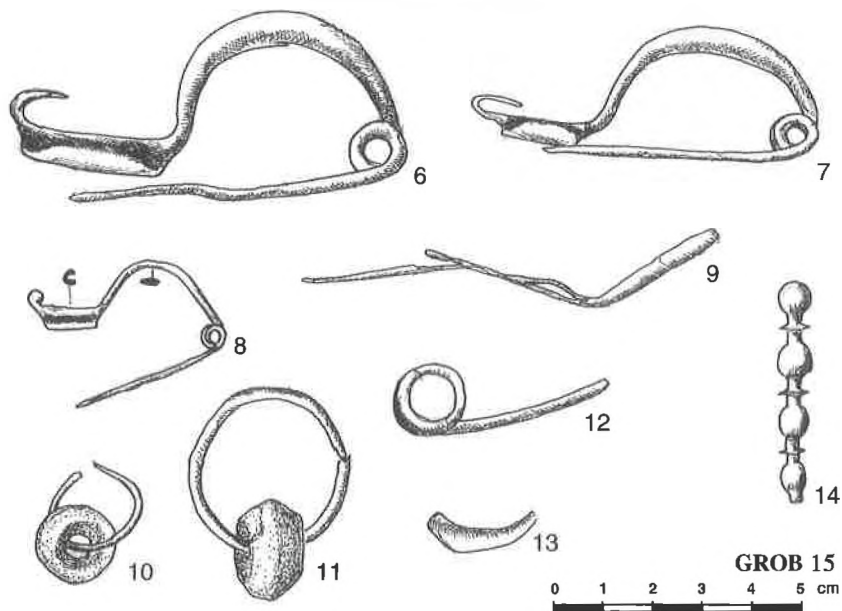
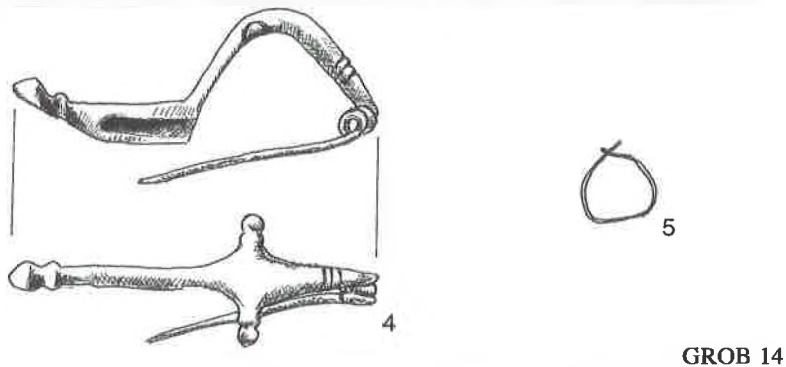
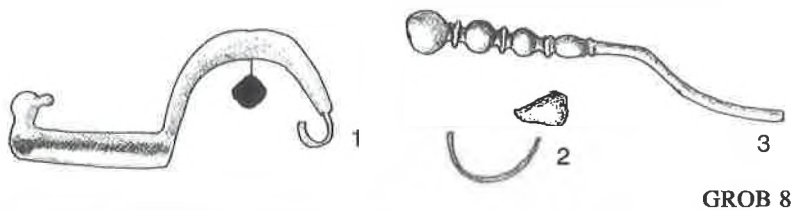
T. VIII. Gradina kod Dragišića, grob 11 (1-7); grob 6 (8-16).

T. VIII. Gradina near Dragišić, grave 11 (1-7); grave 6 (8-16).

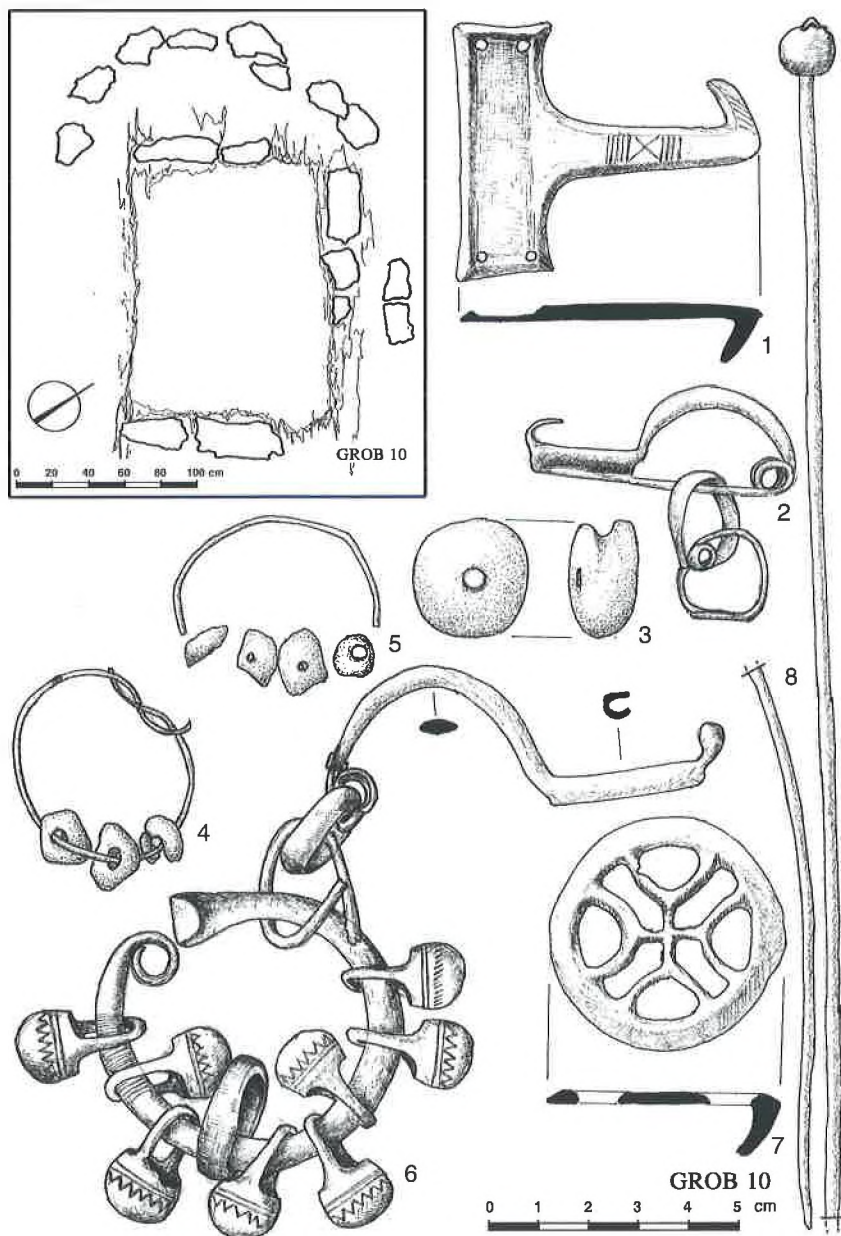
T. IX. Gradina kod Dragišića, grob 7.

T. IX. Gradina near Dragišić, grave 7.

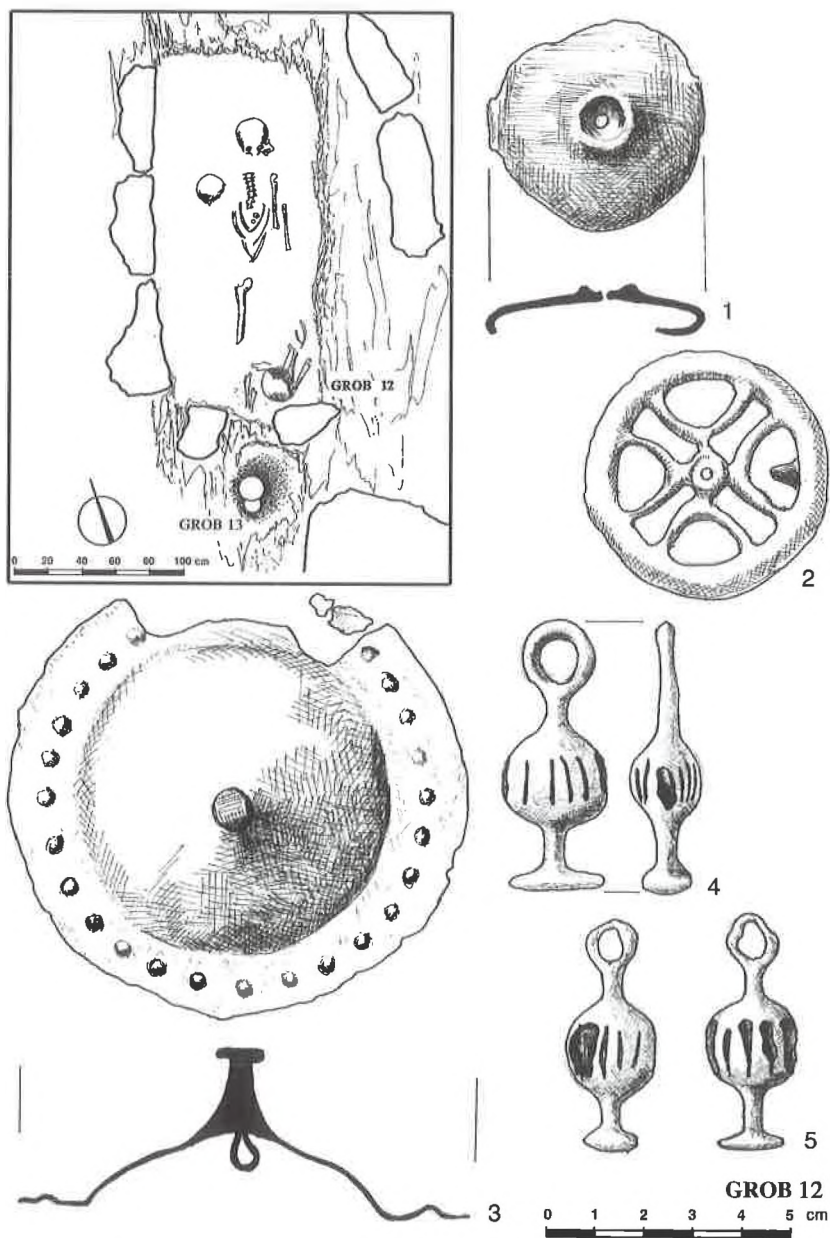
T. X. Gradina kod Dragišića, grob 8 (1-3); grob 14 (4-5); grob 15 (6-14).

T. X. Gradina near Dragišić, grave 8 (1-3); grave 14 (4-5); grave 15 (6-14).

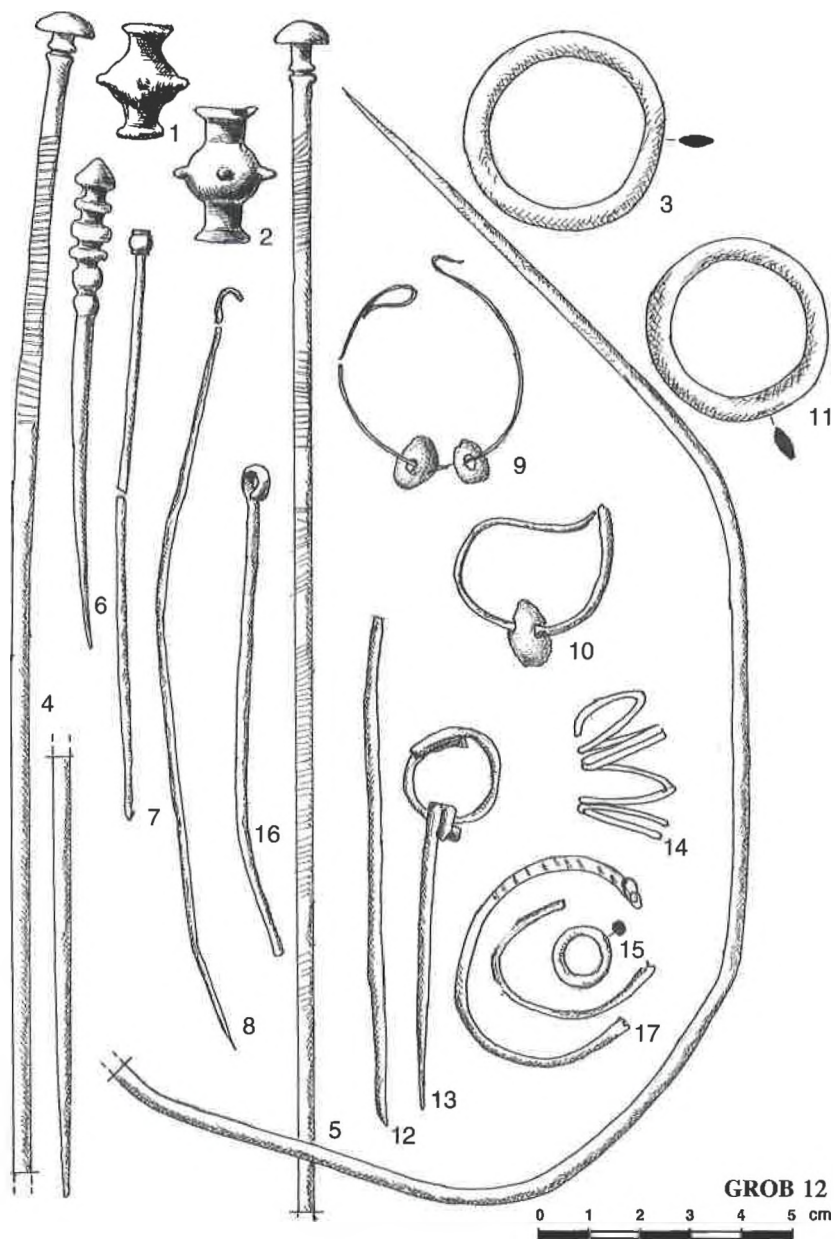
T. XI. Gradina kod Dragišića, grob 10.

T. XI. Gradina near Dragišić, grave 10.

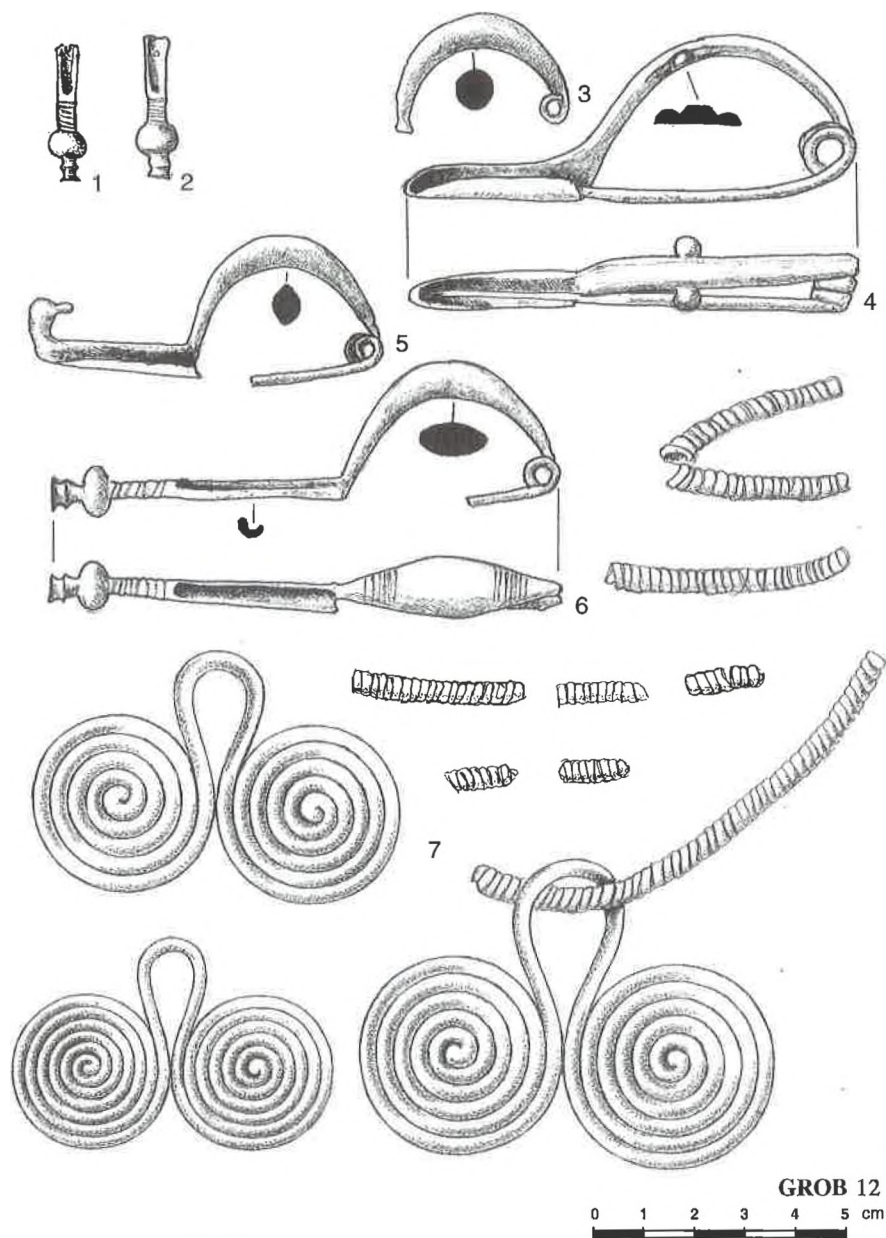
T. XII. Gradina kod Dragišića, grob 12.

T. XII. Gradina near Dragišić, grave 12.

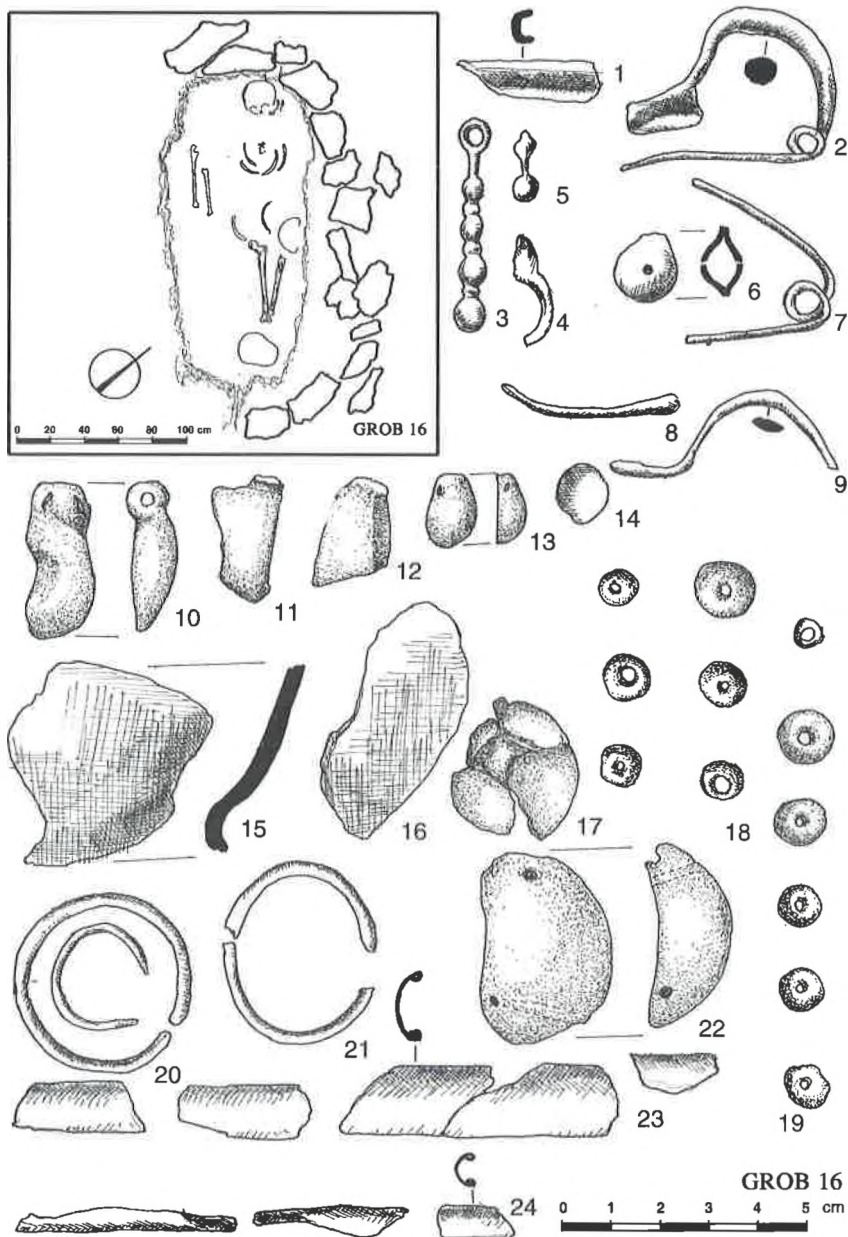
T. XIII. Gradina kod Dragišića, grob 12.

T. XIII. Gradina near Dragišić, grave 12.

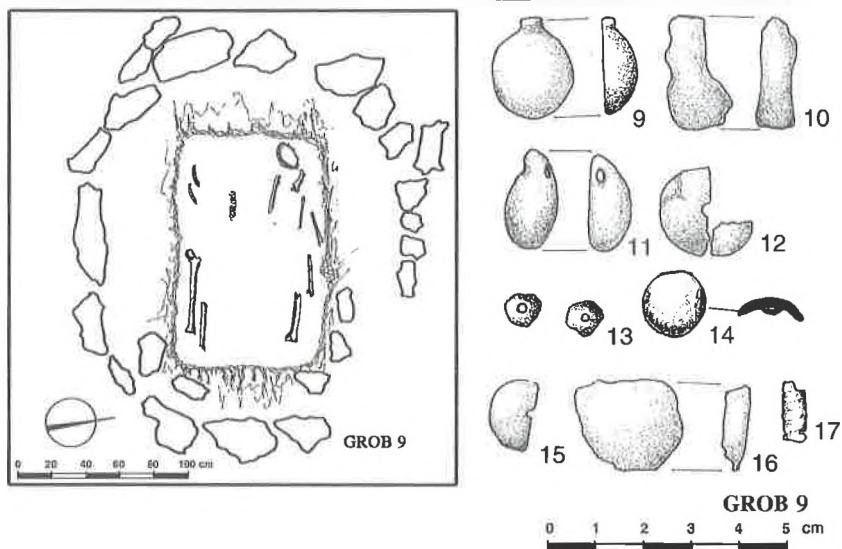
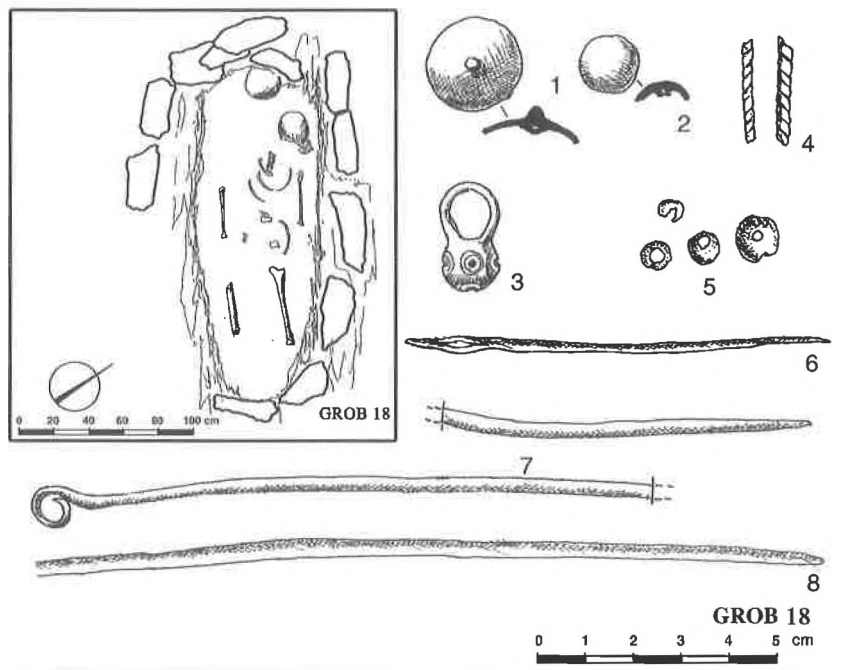
T. XIV. Gradina kod Dragišića, grob 12.

T. XIV. Gradina near Dragišić, grave 12.

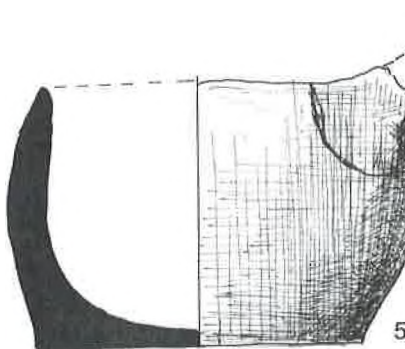
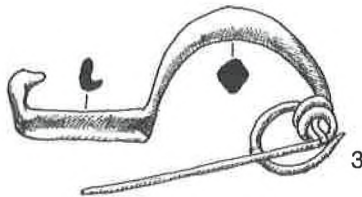
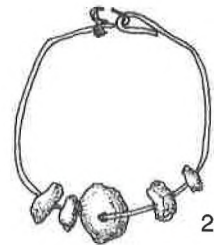
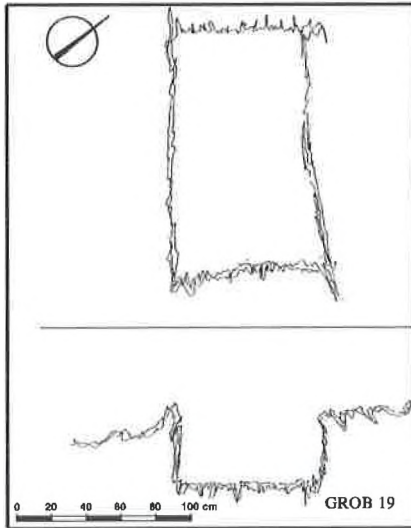
T. XV. Gradina kod Dragišića, grob 16.

T. XV. Gradina near Dragišić, grave 16.

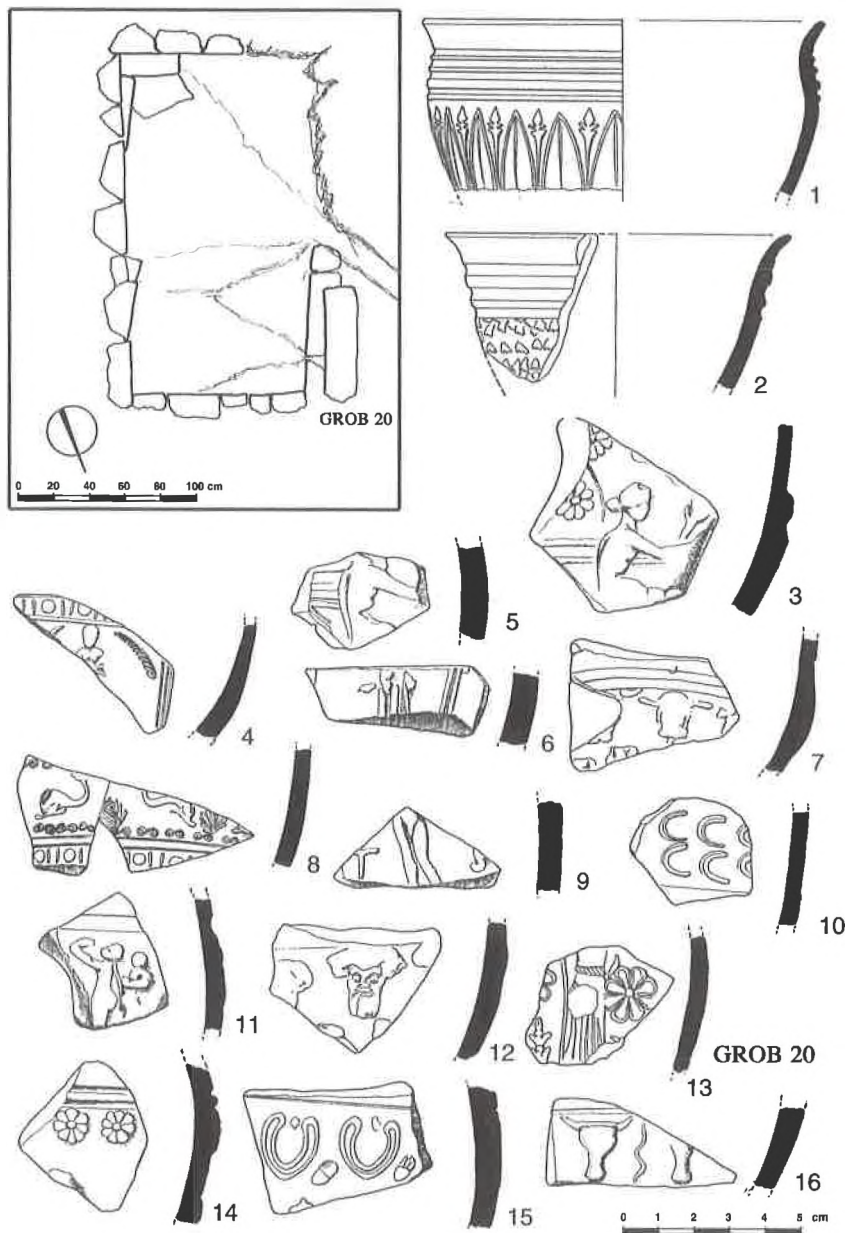
T. XVI. Gradina kod Dragišića, grob 18 (1-8); grob 9 (9-17).

T. XVI. Gradina near Dragišić, grave 18 (1-8); grave 9 (9-17).

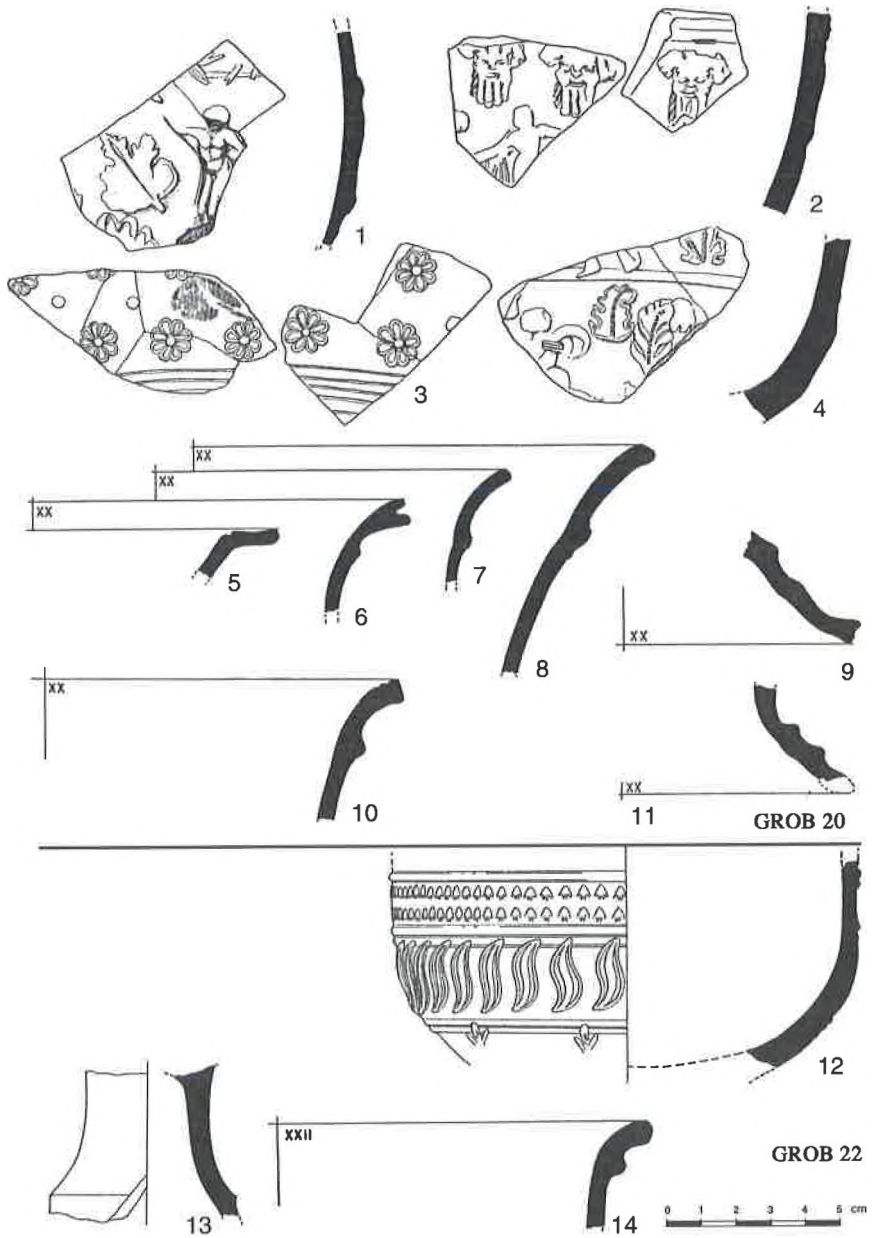
T. XVII. Gradina kod Dragišića, grob 19.

T. XVII. Gradina near Dragišić, grave 19.

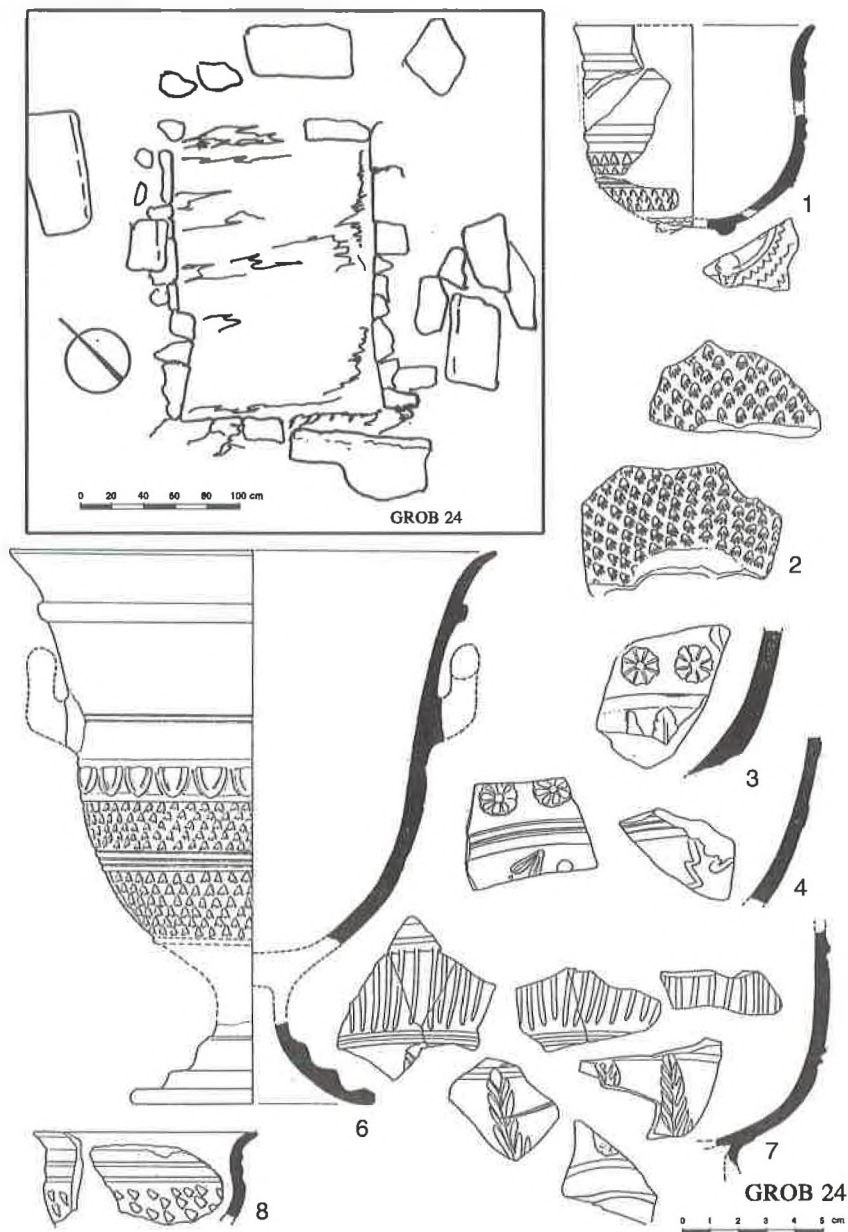
T. XVIII. Gradina kod Dragišića, grob 20.

T. XVIII. Gradina near Dragišić, grave 20.

T. XIX. Gradina kod Dragišića, grob 22.

T. XIX. Gradina near Dragišić, grave 22.

T. XX. Gradina kod Dragišića, grob 24.

T. XX. Gradina near Dragišić, grave 24.

T. XXI. Gradina kod Dragišića, plato Gradine (1), prostorija na Gradini (2) i spurile u podnožju Gradine (3).

T. XXI. Gradina near Dragišić, Gradina plateau (1), a building at Gradina (2), and wheel-tracks at the foot of Gradina (3).

T. XXII. Gradina kod Dragišića, komunikacija prema Gradini (1) i dislocirani kameni blokovi, dijelovi nadgrobne konstrukcije (2).

T. XXII. Gradina near Dragišić, a path towards the Gradina (1), and stone slabs dislocated from the grave construction (2).

1

2

3

T. XXIII. Gradina kod Dragišića, dio groba 24 usječenog u živac (1), dijelovi astragalnog pojasa iz groba 5 (2) i dio brončanih nalaza iz groba 12 (3).

T. XXIII. Gradina near Dragišić, side of the grave 24 cut into the bed-rock (1), parts of an astragal belt from the grave 5 (2), and some bronze finds from the grave 12 (3).

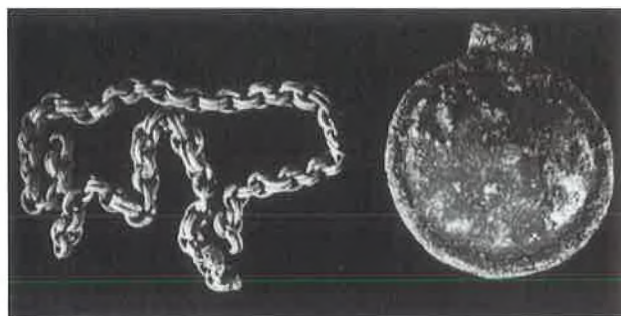
T. XXIV. Gradina kod Dragišića, jedan od zidova prostorije na Gradini (1), arhitektura groba 2 (2), sjeverni zid groba 20 (3).

T. XXIV. Gradina near Dragišić, a wall of the building at Gradina (1), construction of the grave 2 (2), and the northern wall of the grave 20 (3).

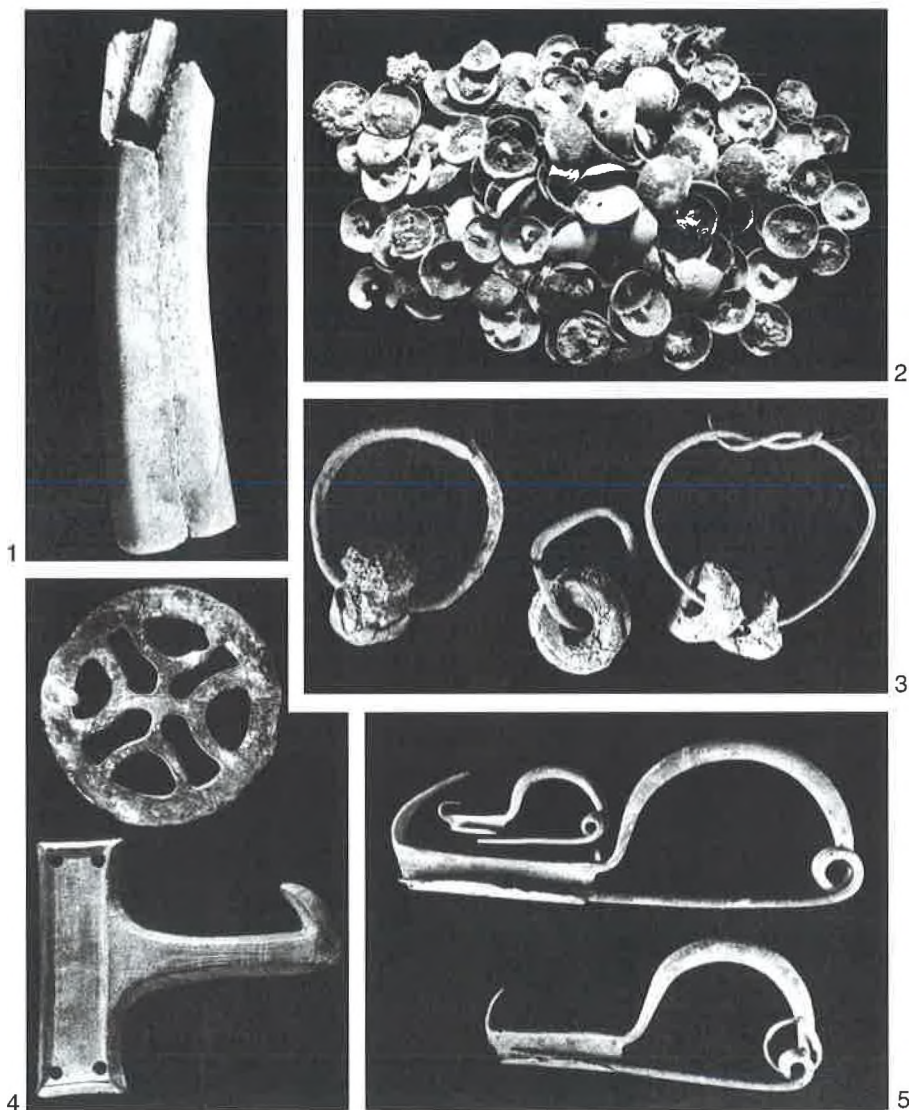
T. XXV. Gradina kod Dragišića, grob 6.

T. XXV. Gradina near Dragišić, grave 6.

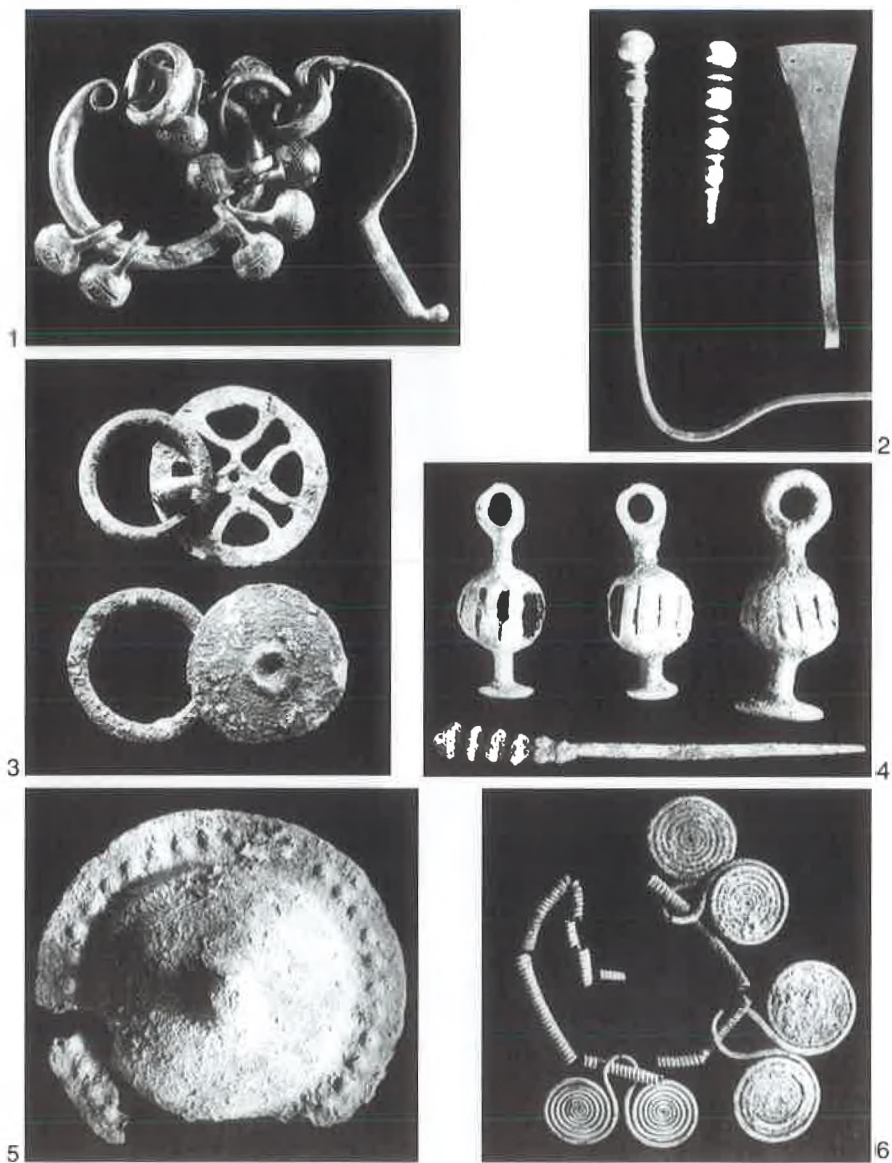
T. XXVI. Gradina kod Dragišića, lančić i medaljon iz groba 5 (1), grob 4 (2) i detalj groba 4 (3).

T. XXVI. Gradina near Dragišić, chain and medallion from the grave 5 (1), grave 4 (2) and a detail of the same grave (3).

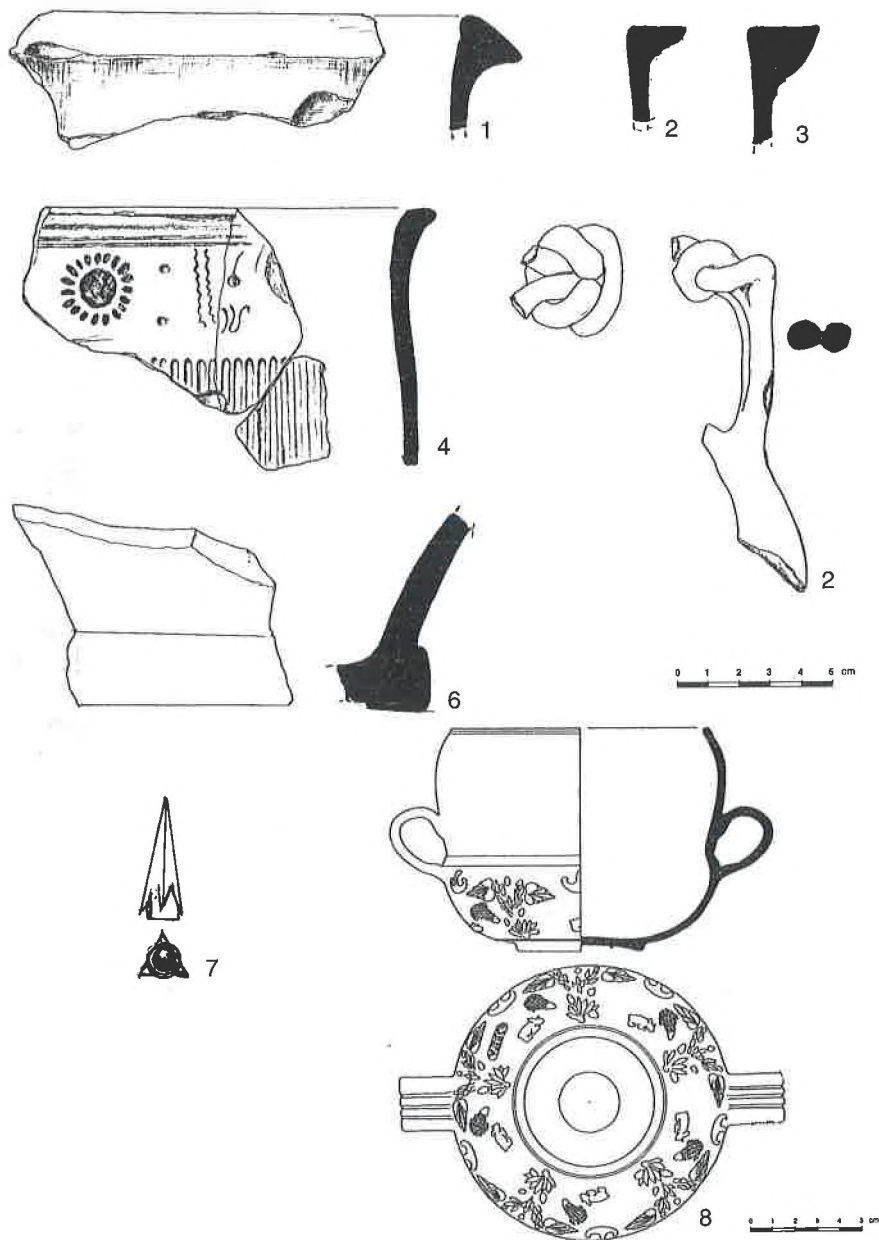
T. XXVII. Gradina kod Dragišića, koštana drška s tragovima željeza u sredini iz groba 3 (1), brončana puceta iz groba 4B (2), naušnice od brončane žice s jantarnim perlama (3), brončane kopče (4) i brončane fibule (5).

T. XXVII. Gradina near Dragišić, bone handle with iron traces within from the grave 3 (1), bronze buttons from the grave 4B (2), ear-rings of bronze wire with amber beads (3), bronze buckles (4) and bronze fibulae (5).

T. XXVIII. Gradina kod Dragišića, bronzana fibula s privjescima iz groba 10 (1), trokutasta kopčica te ukrasne igle (2), kružne lijevane kopčice (3), nalazi iz groba 12: praporci i ukrasna igla (4), kalotasti okrugli brončani lim sa stožastim završetkom u sredini (5) i ogrlica od namotane brončane žice s tri naočarasta privjeska (6).

T. XXVIII. Gradina near Dragišić, bronze fibula with pendants from the grave 10 (1), triangular buckle and decorative hair pins (2), cast circular buckles (3), finds from the grave 12: bells and a decorative hair pin (4), bronze disc of hemispherical section with conical ending at its centre (5) and a necklace of coiled bronze wire, with three spiral pendants (6).

T. XXIX. Gradina kod Dragišića, slučajni nalazi na Gradini (1-7) i reljefni skifos iz groba 13 (8).

T. XXIX. Gradina near Dragišić, finds from Gradina with no archaeological context (1-7) and a relief skyphos from the grave 13 (8).